

TRYSIL KOMMUNE
-stavgaket foran

V8 – 8.1.2020

Utfordringsdokument 2020

Kunnskapsgrunnlag

for planstrategi 2020-2023 og kommuneplanens samfunnsdel 2020-2032.

Innhold

1 Innledning	3
2 Plansystemet	4
3 Trysilsamfunnet	6
3.1 Det store bildet – lange linjer og påvirkning utenfra	6
3.2 Eksternt blikk på Trysil kommune	8
3.2.1 Kommunebarometeret.....	8
3.2.2 Innbyggerundersøkelsen 2019: Hvordan har tryslingen det?	10
3.2.3 Attraktivitetsmodellen	12
3.3 Globale, nasjonale og regionale føringer	12
3.3.1 FNs bærekraftsmål	12
3.3.2 Nasjonale forventninger	13
3.3.3 Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen	13
3.3.4 Statlige planretningslinjer for samordnet bolig -, areal- og	14
3.3.5 Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning	14
3.3.6 Øvrige statlige planretningslinjer	14
3.3.7 Samfunnssikkerhet i planlegging og byggesaksbehandling	14
3.3.8 Mål og føringer for folkehelsearbeidet	15
3.3.9 Regional planstrategi.....	15
3.3.10 Kommunens roller	16
4 Kommuneøkonomi	17
5 Samfunnsutvikling	22
5.1 Befolkningsutvikling	22
5.2 Folkehelse.....	25
5.3 Næringsliv og sysselsetting.....	27
5.4 Bosetting og boligbygging	36
5.5 Arealbruk og miljø	37
5.6 Miljø og klima	38
5.7 Sentrumsutvikling.....	40
5.8 Transport og infrastruktur	41
5.9 Samfunnssikkerhet og beredskap	42
6 Kommunal tjenesteyting	43
6.1 Oppvekst og kultur	43
6.2 Helse, omsorg og sosial	46
6.3 Digitalisering.....	49
7 Trysil kommune som organisasjon	51

8 Status planer	52
8.1 Status gjeldende planstrategi.....	52
8.2 Evaluering av delmål i kommuneplanens samfunnsdel 2009-2020.....	53

1 Innledning

Trysil kommune står nå foran revisjon av både planstrategi og kommuneplanens samfunnsdel. Dette er viktige verktøy for samfunnsutviklingen og for å forberede seg på å møte de utfordringer som venter oss i årene som kommer. Dette utfordringsdokumentet skal

- gi en oversikt over status, utviklingstrekk og utfordringsbildet for Trysil som lokalsamfunn, Trysil kommune som tjenesteprodusent og som organisasjon, og gjennom det
- være kunnskapsgrunnlag for utarbeiding av ny planstrategi 2020-2023 som fastsetter prioriterte planoppgaver for de neste fire årene
- være kunnskapsgrunnlag for utarbeiding av ny samfunnsdel av kommuneplanen 2020-2032.

Vi må vite hvor vi står før vi bestemmer oss for hvor vil vil og hvordan vi skal komme dit. Dette dokumentet er et grunnlag for å sikre en felles virkelighetsoppfatning, basert på den kunnskapen vi har. Vi har forsøkt å tegne et bilde av trender og drivkrefter som påvirker Trysil, og hvordan vi tror det vil påvirke lokalsamfunnet, Trysil kommune som tjenesteprodusent og som organisasjon. Innholdet i dette dokumentet er basert på informasjon fra nasjonale databaser med oppdatert statistikk (SSB, KOSTRA etc) i tillegg til tallmateriale og kunnskap fra kommunens egen virksomhet. Dokumentet er sammensatt av tekst forfattet av de fagansvarlige i administrasjonen.

Dette kunnskapsgrunnlaget tar ikke mål av seg til å være en fullstendig oversikt over kommunens virksomhet og utfordringer på alle områder, men det er gjort et utvalg basert på hva vi mener er mest sentralt de neste årene. Det betyr imidlertid ikke at tema eller områder som er utelatt ikke er av betydning. Dokumentet gir også en oversikt over relevante føringer og retningslinjer som er gitt fra globalt, nasjonalt og regionalt nivå. Sentralt her er blant annet FNs bærekraftsmål.

Trysil som lokalsamfunn har vært gjennom store endringer, og kommer også fremover til å bli kontinuerlig utsatt for endringer. Noen kan vi forutse med en viss grad av sikkerhet mens andre er vanskeligere å spå. Befolkningsutvikling er en helt sentral faktor for samfunns- og tjenesteutviklingen i Trysil kommune. Den er vanskelig å forutsi, men prognosene tilsier befolkningsnedgang. Samtidig har Trysil, tross negative prognoser, hatt folketallsvekst de siste fire årene. Det samme gjelder arbeidsplassvekst. Skal vi lykkes i framtida må de valgene som skal tas i de planprosessene som ligger foran oss baseres på den kunnskapen vi besitter, men i tillegg også noen kvalifiserte gjetninger om hva framtida bringer.

I henhold til kommuneloven skal kommunen være både tjenesteprodusent, myndighetsutøver og samfunnsutvikler, og dette skal skje på en lokaldemokratisk arena. Kommunene må selv finne løsninger på sine oppgaver innenfor de formelle rammene som gjelder til enhver tid. Kommuneplanen er kommunens overordnede styringsverktøy hvor det tas strategiske valg for en langsiktig utvikling, og tar stilling til hvordan vi skal utvikle de kommunale tjenestene, legge til rette for samfunnsutvikling og løse våre oppgaver på en best mulig måte.

2 Plansystemet

Planstrategien er første ledd i kommunens langsiktige planlegging. Planstrategien er ikke en plan, men et verktøy som skal gi oversikt over kommunens planbehov den kommende valgperioden. I planstrategien skal det avklares hvilke planbehov kommunen har, og hvilke planoppgaver som skal prioriteres for å møte de aktuelle utfordringene man har og forventer å møte de neste årene. I planstrategien gjøres også en vurdering av behovet for revisjon av kommuneplanen.

Dersom en i planstrategien vedtar å starte opp revisjon av kommuneplanen skal det utarbeides et **planprogram** som gjør nærmere rede for innholdet i revisjonen. Vi har valgt å slå sammen planstrategien med planprogrammet for kommuneplanens samfunnsdel. Dette kan gjøres når det allerede er avklart at kommuneplanen skal revideres, hvilket ble fastsatt i Trysil kommunes planstrategi for 2016-2019.

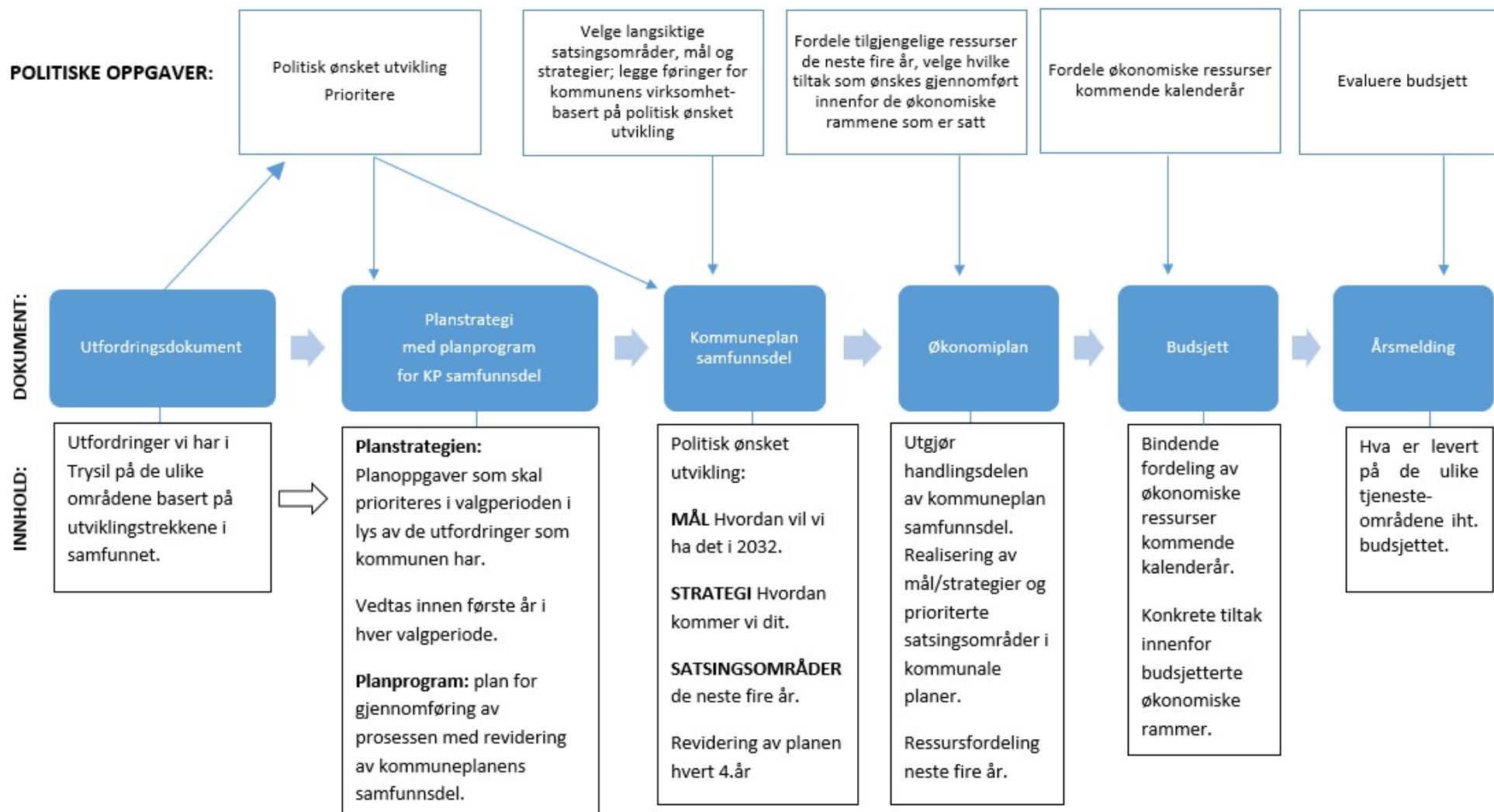
Kommuneplanen er kommunens overordnede styringsdokument. Kommuneplanen har to deler; en *samfunnsdel* og en *arealdel*. Samfunnsdelen skal gi overordnede mål og føringer for utvikling av kommunesamfunnet, kommunen som tjenesteyter og organisasjon, og prioritere innsatsområder. Målene og innsatsområdene skal legges til grunn som overordnede politiske føringer i valgperioden.

Konkretisering av kommuneplanen skjer gjennom god kobling mellom planens handlingsdel (se under) og økonomiplanleggingen. Det er der ansvar plasseres og sikrer ressurser til gjennomføring. Kommuneplanen har et tidsperspektiv på 10-12 år. Selv om perspektivet i planen er langsiktig, må innsatsområdene utformes og innrettes for gjennomføring i valgperioden.

Kommuneplanens samfunnsdel skal også inneholde en arealstrategi som angir en langsiktig retning for arealforvaltningen i kommunen. Arealstrategien skal være førende når det skal utarbeides ny arealdel av kommuneplanen. Kommuneplanens arealdel er rettslig bindende.

Samfunnsdelen skal ha en **handlingsdel** som skal si noe om hvordan kommuneplanen skal følges opp med konkrete tiltak de neste fire årene. I Trysil utgjør **økonomiplanen** handlingsdelen av kommuneplanens samfunnsdel, og **årsbudsjettene** forankres i økonomiplanen. I figuren under vises sammenhengen mellom og innholdet i de ulike planene.

Ved å ha et integrert plansystem hvor den enkelte plan er forankret i overordnet plan og føringer i den, har man et godt utgangspunkt for å drive en helhetlig samfunnsutvikling som ivaretar ulike oppgaver og interesser.

FIGUR: PLANSYSTEMET MED INNHOLD. KOMMUNEPLANENS AREALDEL ER EN DEL AV PLANSYSTEMET, MEN IKKE TEGNET INN I MODELLEN HER. DEN LIGGER PÅ SAMME NIVÅ SOM KOMMUNEPLAN SAMFUNNSDEL, OG HVOR DETALJPLANER (REGULERINGSPLANER) ER DET ETTERFØLGENDE DETALJNIVÅET.

3 Trysilsamfunnet

Når man skal planlegge for fremtiden er det mye ulik kunnskap som er relevant å ta med seg. Det gjelder blant annet historien om hvordan samfunnet har blitt som det er og de store linjene i utviklingen. Det samme gjelder et «objektivt» blikk på oss sjøl; Trysil sett utenfra. I kapittelet her har vi også viet plass til attraktivitetsmodellen; en teoretisk modell for hvordan samfunnsutviklingen kan påvirkes, og som Telemarksforskning har utviklet og brukt som grunnlag for analyser av Trysil og en rekke andre kommuner og fylker de siste årene. Fra internasjonalt, nasjonalt og regionalt hold legges det føringer som er av betydning for kommunens planarbeid. De viktigste er presentert i kapittelet her.

3.1 Det store bildet – lange linjer og påvirkning utenfra

Alle kommuner har noen overordnede føringer fra nasjonalt og regionalt nivå å forholde seg til når de skal utforme sitt planverk. Dette være seg planstrategi og hvilke planer som skal utarbeides, eller hvilke temaer som naturlig bør inn i kommuneplanens samfunnsdel. Men vi må også i planverk som skal omhandle vårt lokalsamfunn ha med oss vårt DNA og utenforliggende forhold som påvirker akkurat vårt lokalsamfunn.

Rundt 1960 hadde Trysil rundt 8500 innbyggere, og over 2000 menn arbeidet i skogen. På denne tida hadde også Trysil mange aktive småbruk der utmarka var en nødvending beiteressurs. På vel 50 år, fram til 2015, stupte folketallet til 6500, og nye arbeidsplasser i reiselivet hadde ikke kompensert både for de tapte arbeidsplassene mekaniseringa i skogsbruket førte til, og mange nedleggelse av småbruk. I 2015 skjedde det en endring i folketallsutviklingen, og fra dette tidspunktet fram til i dag har vekst i reiseliv, og framvekst av arbeidsplasser som nyter godt av denne innen bygg, anlegg, varehandel mm, klart å demme opp for den tidligere folketallsnedgang og sågar sørget for en vekst. Dette skjedde på tross av SSBs prognoser om sterk befolkningsnedgang.

Vi har en aldrende befolkning, og det er langt flere som dør hvert år enn som fødes. Våre største årskull er «5-årsklassene» mellom 45 og opp til 75 år. Det har heldigvis skjedd en viss forbedring i de yngre årsklassene de senere årene, og den totale alderssammensetning ser bedre ut nå enn for noen år siden. Årsaken til dette er netto tilflytting i forbindelse med den arbeidsplassveksten vi har hatt. Trysil sin aldersbæreevne er blitt litt bedre, men vi har fremdeles en eldrebølge på vei. En annen utfordring vi ser er at det fødes klart færre jenter enn gutter i Trysil. Dette preger mange av årskullene født etter 1995.

Trysil er, om ikke et todelt samfunn, i alle fall et lokalsamfunn som fremdeles har med seg de gamle tradisjonene som jakt, fiske, friluftsliv, tre og snø som råstoff og et stort behov for fagarbeidere. Samtidig er vi på mange måter et hypermoderne samfunn med et pulserende reiseliv med gode restaurant- og handelstilbud og en del kompetansebedrifter som trenger høyt skolerte medarbeidere.

Så lenge makroøkonomien i Norge er som den er i dag, med lav kronekurs, lave renter, liten arbeidsledighet, og Trysil klarer å beholde sitt gode omdømme og vintrene fremdeles er stabile, har Trysil et potensiale for videre vekst. En ny flyplass i Sälen med kort avstand til Trysil kan gi grunnlag for flere tilreisende. I underkant av 6700 fritidsboliger som trenger vedlikehold og fornyelser gir oss også grunnlag til å tro på arbeidsplassutvikling. En viktig diskusjon som er nært knyttet til vekstpotensiale er diskusjonen om kvalitet versus kvantitet i reiselivsutviklingen, fortetting versus spredning og ikke minst en bærekraftig arealbruk fremover. Vi har heller ikke tatt en grundig politisk diskusjon der vi har satt miljø og klima på dagsorden.

Et enstemmig kommunestyre vedtok i 2016 at Trysil ønsket å bestå som egen kommune. Bølge nr.1 som rullet over landet på den tida førte til at mange kommuner andre steder i landet slo seg

sammen. Mye tyder på at bølge nr.2 snart vil komme enten ved pisk eller ved gulrot. Dette vil selvsagt til en viss grad være avhengig av hvem som sitter i regjeringsposisjon. Mye tyder på at kartet over kommune-Norge vil se annerledes ut om noen år. Hvilke konsekvenser dette vil få for Trysil som lokalsamfunn er vanskelig å si.

Trysil kommune har, og vil få, en krevende økonomisk situasjon i årene som kommer. Vi har pr. dags dato en drift, og det vil si et velferdstilbud, som koster for mye i forhold til inntekter kommunen rår over. Vi er avhengig av å tilpasse vårt driftsnivå til de inntektene vi har, og må rasjonalisere eller kutte kostnadsnivå i tiden fremover. I denne sammenheng er det viktig å nevne digitalisering som et virkemiddel. Vi er i en innføringsfase av velferdsteknologi og vi ser også konturene av nye digitale muligheter innenfor andre kommunale tjenester. Vi vil være helt avhengige av digitalisering og innføring av ny teknologi for å få nødvendige gevinstrealiseringer innen de ulike sektorer fremover.

Det vil fremover være viktig å opprettholde, eller helst øke folketallet, samt jobbe for at de statlige rammetilskudd vris litt mer til fordel for distriktskommuner med store avstander og en krevende demografi.

3.2 Eksternt blikk på Trysil kommune

3.2.1 Kommunebarometeret

Kommunebarometeret er en måling som publiseres av Kommunal Rapport hvert år. Her rangeres kommunene etter 151 nøkkeltall, på tvers av 12 ulike områder. Tabellene og teksten som følger er tatt fra Kommunebarometeret 2019.

Utvikling over tid (sammenliknbar serie)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nøkkeltallene alene				290	202	158	282	242	236	365
Totaltabellen - justert for økonomiske forutsetninger				279	199	121	241	223	226	324
Grunnskole				100	120	101	235	263	206	181
Pleie og omsorg	191	225	187	104	49	120	62	148	99	279
Barnevern					318	321	358	322	331	370
Barnehage						180	145	195	56	226
Helse	1	207	248	160	181	349	154	237	234	169
Sosial		1		7	311	334	357	302	327	346
Kultur	213	330	283	303	317	255	212	197	193	166
Miljø og ressurser		320	204	314	285	243	169	185	206	188
Saksbehandling	313	323	273			73				
Vann og avløp	263		242	288	373	357	270	325	229	320
Økonomi				264	150	88	151	135	190	104
Kostnadsnivå					1	1	160	179	209	291
Nøkkeltall i bruk i barometeret	47	69	110	116	127	123	126	141	152	151
Antall kommuner rangert totalt	429	429	429	429	428	428	428	426	423	422

FIGUR: KOMMUNEBarometeret 2019.

«Trysil havner på en 324. plass i den endelige utgaven av Kommunebarometeret 2019 fra Kommunal Rapport. Da har vi justert plasseringen med hensyn til økonomiske rammebetingelser. Nøkkeltallene er en god del svakere enn hva økonomiske forutsetninger skulle tilsi. Ser vi bare på nøkkeltallene og ignorerer økonomiske forutsetninger, er kommunen på en 365. plass. Samlet sett er nøkkeltallene til Trysil relativt sett langt svakere enn normalen i Kommune-Norge.

Grunnskole

Andelen lærere som oppfylder kompetansekravene i norsk, engelsk og matematikk har økt nasjonalt de siste årene. 78 prosent av norsklærerne, 69 prosent av matematikklærerne og 57 prosent av engelsklærerne oppfylte i 2018 kompetansekravene. Bare om lag halvparten av lærerne i barneskolen som underviser i norsk, engelsk og matte i kommunen oppfylder de nye kompetansekravene, ifølge statistikken. På ungdomsskolen oppfylder de aller fleste lærerne i matematikk, engelsk og norsk i Trysil nye krav til fordypning.

Pleie og omsorg

Nasjonalt har 74,5 prosent av ansatte i pleie og omsorg fagutdanning. Andelen økte jevnt fram til 2014, men har siden vært ganske stabil. (red. merknad: KOSTRA-tallet for Trysil hva gjelder andel helseutdannede i direkte brukerrelatert virksomhet er 69,8 %)

Av dem som bor på sykehjem, har 81,6 prosent omfattende pleiebehov landet sett under ett, per 2018. Andelen øker klart over tid. Det indikerer at innsatsen fortsatt dreies over mot hjemmebasert omsorg, og at man må være mer pleietrengende enn før for å få sykehjemsplass. Forutsatt at kommunen har gode tilbud på lavere trinn i omsorgstrappa, bør de fleste som bor på sykehjem ha omfattende bistandsbehov. I Trysil er det 75 prosent som er i denne kategorien. Det er anslått nasjonalt at fire av fem over 80 år på sykehjem har en grad av demens. Antallet skjermede plasser for demente på sykehjem nasjonalt ligger på omtrent halvparten av dette nivået. Snittet per 2018 ligger på 39,7 prosent. Kommunen har en middels andel skjermede plasser. I Trysil tilsvarer antall plasser i skjermet enhet for demente 41 prosent av antallet over 80 som faktisk bor på sykehjem. Denne dekningsgraden er omtrent som for ett år siden.

Fra 2020 vil kommunene få en lovpålagt plikt til å ha et dagaktivitetstilbud for hjemmeboende med demens. Mange kommuner har dette for en større eller mindre andel av målgruppa. Bare 155 kommuner har rapportert tall for dette til Helsedirektoratet. I disse kommunene er det i snitt hver fjerde hjemmeboende med demens, som har vedtak om dagtilbud. 30 prosent av hjemmeboende med demens i Trysil har vedtak om dagaktivitetstilbud. Det er litt høyere enn snittet for de kommunene vi har tall for.

Barnevern

Nasjonalt har andelen saker i barnevernet som tar mer enn 3 måneder å behandle, gått litt ned også i fjor. I snitt overholder kommunene nå den normale saksbehandlingsfristen i lovverket i 88 prosent av sakene. Andelen fristbrudd er halvert på noen få år, og har aldri vært lavere. Relativt mange saker i Trysil tar mer enn 3 måneder å behandle. Hvorfor er det slik? Sett de fire siste årene under ett, er det få andre kommuner med så mange fristbrudd. I snitt har bare 59 prosent av sakene blitt behandlet innen 3 måneder. Har det noen konsekvenser for dem som eventuelt må vente lenge på tiltak?

Barnehage

Bemanningen i de kommunale barnehagene i Trysil er litt over middels. Som regel er bemanningen lavere jo større kommunen blir. Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå var bemanningen omtrent uendret i fjor. Andelen av barn med minoritetsbakgrunn som går i barnehage, fortsetter å øke nasjonalt. Snittet er nå 82,8 prosent. Det er den høyeste andelen som er målt. I Trysil går 81 prosent av barna med minoritetsbakgrunn i barnehage, ifølge tallene. Det er midt på treet målt mot resten av landet. Ulike telletidspunkt for barn i barnehage og antall minoritetsspråklige barn er en marginal feilkilde.

Klimagasser

I årets kommunebarometer har vi tre nøkkeltall for utslipp av klimagasser. Tallene viser at utslippene i alle tre kategorier har gått tydelig tilbake de siste årene. Trysil slipper ut 3911 kilo klimagasser per innbygger (målt i CO2-ekvivalenter). Dette er et relativt lavt utslipp.

Økonomi

Kommunal Rapport korrigerer netto driftsresultat for å vurdere driftsøkonomien. Nytt av året er at en del kommuner får inntekter fra Havbruksfondet. Denne utbetalingen er trukket fra, for å gi et bedre bilde av den langsiktige, løpende driftssituasjonen. Nasjonalt ble korrigerert netto driftsresultat på 1,6 prosent i 2018. For dette nøkkeltallet kan det være viktigere å se på kommunens eget resultat, enn hvordan man klarer seg mot resten av landet.

Målt mot de fleste andre var korrigert netto driftsresultat svakt i fjor, i et år hvor det igjen ble langt høyere skatteinntekter nasjonalt enn antatt. Trysil har et korrigert resultat på -3,1 prosent. Målt over de siste fire årene har driften gått i pluss. Trysil har et stort disposisjonsfond. Det kan være fornuftig, men har kommunestyret et bevisst forhold til hvor mye som skal stå på fond? (red. merknad: fondssituasjonen har endret seg etter publisering av Kommunebarometeret - se kapittel 4 Kommuneøkonomi). Kommunen skal ikke være bank heller. Netto renteeksponert gjeld er ganske lav i kommunen, målt mot brutto driftsinntekter. Investeringsnivået har vært ganske lavt i Trysil de fire siste årene.»

3.2.2 Innbyggerundersøkelsen 2019: Hvordan har tryslingen det?

I september 2019 gjennomførte Trysil kommune en innbyggerundersøkelse. Resultatene fra undersøkelsen gir et bilde av hvor tilfreds innbyggerne i Trysil er med de kommunale tjenestene, hva de syns om Trysil som bosted, omdømme og tillit til at lokaldemokratiet fungerer. Undersøkelsen ble sendt ut til alle innbyggere over 18 år. Det kom 1017 svar, dvs en svarprosent på 18,5. De fullstendige resultatene fra undersøkelsen kan leses her:

<https://www.trysil.kommune.no/nyheter/Documents/Innbyggerundersøkelsen%202019%20-%20resultatrapport.pdf>

Om resultatene

Resultatene har gitt oss bekreftelse på en del vi antok fra før, men også innspill på en del ting vi visste lite om. Resultatene viser også at vi er gode på mange områder, samtidig som vi også har noen utfordringer. Svarene er gitt på en poengskala fra 1-6, og hvor 1 er *Svært misfornøyd* og 6 er *Svært fornøyd*. Spørsmålene er delt i 18 hovedtema (spørsmålskategorier med tilhørende enkeltspørsmål), og totalt 77 enkeltspørsmål under disse igjen. Når det gjelder sammenligning med landsgjennomsnittet utgjøres dette av resultatene i 11 kommuner, og er ikke representative for hele landet. En må derfor ha med seg dette når man sammenligner seg med landsgjennomsnittet.

Poengskala:

- 1 Svært misfornøyd
- 2 Misfornøyd
- 3 Litt misfornøyd
- 4 Litt fornøyd
- 5 Fornøyd
- 6 Svært fornøyd
- 0 Vet ikke

Noen hovedtrekk

Resultater innenfor hovedtema/spørsmålskategorier:

På temanivå ligger de fleste resultatene på den øvre halvdel av skalaen. Vi er over landsgjennomsnittet på tilfredshet på 10 av 18 hovedtema. Innenfor 3 av 18 scorer vi imidlertid lavere enn landsgjennomsnittet. På helhetsvurdering ligger vi på 4,3 mot 4,0 i landsgjennomsnitt. På tema «Tjenester fra din kommune – bruker» er gjennomsnittlig resultat samlet 4,6. Når det gjelder «Tjenester fra din kommune – inntrykk», dvs de som ikke har brukt tjenesten, ligger vi litt lavere på 4,3. Det betyr at innbyggere som har brukt en kommunal tjeneste er mer fornøyd enn de som bare har gitt poengscore basert på inntrykk av tjenesten.

Vi ligger godt over gjennomsnittet på temaene «Miljø i kommunen», «Natur, landskap og friluftsliv», samt «Helhetsvurdering» (omdømme), mens vi innenfor «Næring», «Boligtilbudet» og «Transport og tilgjengelighet» scorer lavere enn landsgjennomsnittet.

Vi scorer aller høyest på temaene «Trygghet» og «Miljø i kommunen». Innenfor «Trygghet», som handler om hvor trygt man opplever det er å bo og ferdes i sin kommune, scorer vi 5,2. Vi scorer lavest på «Transport og tilgjengelighet i kommunen»; 2,9, og her er det i hovedsak enkeltspørsmålene om standard på vegger og gater, samt kollektivtilbud som påvirker resultatet i negativ retning.

Resultater på enkeltspørsmål:

Innenfor tilfredshet med kommunale tjenester («Tjenester fra din kommune –bruker») ligger de gjennomsnittlige resultatene på de enkelte tjenestene mellom 4,3 og 5,4 på alle spørsmål. De tre høyeste scorene finner vi på bibliotek (5,4), servicetorget (5,0) og kulturskole (4,9). Fritidstilbud til ungdom og sykehjem scorer også høyt med 4,8 på begge. De tre laveste resultatene finner vi innenfor internettbaserte tjenester (4,3), grunnskole (4,4) og hjemmehjelpstjenesten (4,4). På enkeltspørsmål som omhandler kommunesamfunnet for øvrig (ut over kommunale tjenester) finner vi det dårligste resultatet på spørsmålet om tilfredshet med kollektivtilbudet innenfor kommunen. Her er resultatet 2,2. Vi scorer også lavt på boligtilbudet, der for eksempel spørsmål om mulighet til å skaffe seg tomt har et resultat på 3,1. På spørsmål om utvikling av andre boområder i kommunen (grendene) scorer vi også lavt med 3,2.

De beste resultatene på enkeltspørsmål finner vi innenfor spørsmål om luftkvalitet (5,6), bibliotek (5,4) og kvalitet på drikkevann (5,3). På spørsmål om trygghet scorer vi også høyt (5,2). Det samme gjelder også tilfreds med området der man bor (5,1).

På spørsmålene innenfor temaene «Møte med din kommune» og «Tillit» (til administrasjon og politikere) er resultatet på enkeltspørsmål varierende. Innbyggerne våre har relativt høy tillit til politikerne og at kommunen følger lover og regler (4,3), men på noen enkeltspørsmål her er resultatet mer mot middels, for eksempel når det gjelder muligheten til å påvirke kommunale beslutninger (3,3), hvordan kommunen følger opp det som har blitt lovet (3,4), tillit til at kommunen behandler like saker likt (3,5) og spørsmål om hvordan folkevalgte løser lokale utfordringer (3,5). På det avsluttende spørsmålet om helhetsvurdering; om man tror kommunen har et godt omdømme, er resultatet 4,3.

Hovedtrekk fra fritekstkommentarer:

I undersøkelsen var det mulig å gi kommentarer innenfor tre tema; på hvilket område har kommunen lyktes de to siste årene, på hvilket område har kommunen ikke lyktes de to siste årene, og forslag til forbedringer. Her kom det mange ulike innspill. Innspillene samsvarte langt på veg med resultatene på spørsmålene. Noen tema gikk igjen, og disse er gjengitt under. I tillegg til disse kom det en del innspill til kommunen vedrørende organisasjon og ledelse.

Et utvalg fra «Hva har kommunen lyktes med de to siste årene»:

- økning i folketallet
- næringsutvikling
- lærlingplasser
- bredbåndsutbygging
- reiseliv og sommerturisme (særlig sykkel)
- kulturtilbud
- beplantning i sentrum

Et utvalg fra «Hva har kommunen ikke lyktes med de to siste årene»:

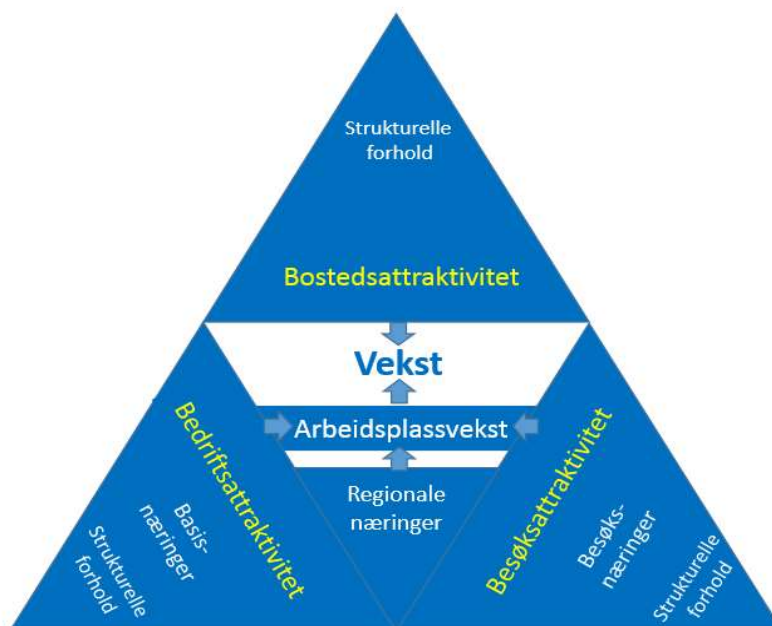
- kommuneøkonomien
- infrastruktur; vegstandard og kollektivtilbud
- boligtilbudet
- næringsutvikling
- utvikling i grendene
- sentrumsutvikling

3.2.3 Attraktivitetsmodellen

Fra 2013 har Telemarksforskning utarbeidet rapporter for Trysil kommune. Rapportene gir en beskrivelse av befolknings- besøks- og næringsutvikling i kommunen. I rapportene analyseres utviklingen for å avdekke drivkreftene som ligger bak og vise hvordan ulike forhold i samfunnsutviklingen henger sammen. Telemarksforskning har utviklet en helhetlig modell, attraktivitetsmodellen, for å analysere og forstå samfunnsutviklingen på et sted.

Attraktivitetsmodellen skiller mellom strukturelle forhold og «ekte attraktivitet». Strukturelle forhold er faktorer som ikke kan påvirkes lokalt i særlig grad men som har innvirkning på utviklingen. Noen steder greier å skape mer vekst enn de strukturelle forholdene skulle tilsi. Det å skape vekst er et tegn på at stedet har positiv attraktivitet, og stedets attraktivitet er noe som kan påvirkes lokalt. Modellen gir også grunnlag for å lage scenarier for framtidig utvikling når det gjelder antall arbeidsplasser og befolkning.

Attraktivitetsmodellen baserer seg på tre hovedfaktorer for attraktivitet: bostedsattraktivitet, besøksattraktivitet og bedriftsattraktivitet. Trysil kommune brukte modellen som faktagrunnlag for næringsplanprosessen som ble gjennomført i 2014, og planstrategien 2016-2019. Hovedmålet i gjeldende næringsplan er basert på dette. Rapportene brukes også som faktagrunnlag i forhold til årlige rapporteringer på måloppnåelse.

FIGUR: ATTRAKTIVITETSMODELLEN. UTVIKLET AV TELEMARSKFORSKNING/ KNUT VAREIDE

Det finns mange faktorer som betyr noe for attraktiviteten til et sted. Modellen sorterer disse i fire kategorier; areal og bygninger, ameniteter, omdømme, og stedlig kultur og identitet. Tiltak innenfor alle disse kategoriene kan bidra til å skape attraktivitet.

	Bosted	Besøk	Bedrift
Areal og bygninger	Boligtomter, arealer og boliger	Overnatting, hytter og hyttetomter	Næringsareal og næringsbygg
Ameniteter	Gode kommunale tjenester, fritidstilbud.	Attraksjoner og aktiviteter, kultur.	Gode transport-løsninger.
Omdømme	Omdømme som bosted	Omdømme for besøk, destinasjons-markedsføring	Omdømme som næringssted
Stedlig kultur og identitet	Lokal identitet, åpenhet, optimisme	Gjæstfrihet, service.	Risikovilje og vilje til vekst, optimisme Innovasjonsevne

3.3 Globale, nasjonale og regionale føringer

3.3.1 FNs bærekraftsmål

Høsten 2015 vedtok FN 17 bærekraftsmål, med 169 tilhørende delmål, som utgjør en felles global arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringer. Skal verden lykkes, må alle ta sitt ansvar – også Trysil.

Bærekraftig utvikling handler om å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å dekke sine. Kommunene er nøkkelaktører i å realisere en bærekraftig samfunnsutvikling. De er i stor grad ansvarlige for den sosiale og fysiske infrastrukturen som påvirker befolkningens levkår og utviklingsmuligheter. Kommunens folkevalgte må styre utviklingen av et bærekraftig lokalsamfunn. De skal sette dagsorden og gi en langsiktig strategisk retning og utforme felles mål for lokalsamfunnsutviklingen i Trysil. Mer om bærekraftsmålene og tilhørende delmål her: <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal>

Dersom bærekraftsmålene skal blir relevante arbeidsmål for utvikling av Trysil som lokalsamfunn, tjenesteyter og lokaldemokrati må målene oversettes til lokale forhold, konkretiseres og gjøres målbare.

3.3.2 Nasjonale forventninger

Regjeringen legger hvert fjerde år frem nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging for å fremme en bærekraftig utvikling i hele landet. I nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023 er det en uttalt forventning at kommunene legger FNs bærekraftsmål til grunn for samfunns- og arealplanleggingen.

I nasjonale forventninger fremhever regjeringen fire store utfordringer:

- *Å skape et bærekraftig velferdssamfunn*
- *Å skape et økologisk bærekraftig samfunn gjennom blant annet en offensiv klimapolitikk og en forsvarlig ressursforvaltning*
- *Å skape et sosialt bærekraftig samfunn*
- *Å skape et trygt samfunn for alle*

Disse utfordringene skal håndteres også på kommunalt nivå. Regjeringen har fastsatt at FNs bærekraftsmål skal være det politiske hovedsporet for å håndtere de store samfunnsutfordringene.

Nasjonale forventninger har fire temaer, med uttalte forventninger som underbygger de fire temaene:

1. Planlegging som verktøy for helhetlig og bærekraftig utvikling
 - FNs bærekraftsmål som grunnlag for region og kommunal planlegging
 - Tydelig retning for samfunnsutviklingen
 - Effektive og kunnskapsbaserte planprosesser
 - God gjennomføring av arealplaner
 - Økt bruk av digitale verktøy i planleggingen
2. Vekstkraftige regioner og lokalsamfunn i hele landet
 - Næringsutvikling gir grunnlag for velferd
 - Et samfunn med lave utslipp, som er trygt og tilpasset klimaendringene
 - Aktiv forvaltning av natur- og kulturminneverdier
 - Ressursbasert næringsutvikling
3. Bærekraftig areal- og transportutvikling
 - Styrket knutepunktsutvikling
 - Mer vekt på regionale løsninger
4. Byer og tettsteder der det er godt å leve
 - Åpne og inkluderende
 - Trygge og helsefremmende
 - Kvalitet i våre fysiske omgivelser
 - Levende sentrumsområder

Les mer om de nasjonale forventningene til regional og kommunal planlegging her:

<https://www.regjeringen.no/contentassets/cc2c53c65af24b8ea560c0156d885703/nasjonale-forventninger-2019-bm.pdf>

3.3.3 Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen

Som en del av tilretteleggingen for å oppfylle forpliktelsene i FNs barnekonvensjon er det fastsatt rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planlegging. Disse pålegger

kommunene blant annet å foreta en samlet vurdering av barn og unges oppvekstmiljø for å innarbeide mål og tiltak i kommuneplanarbeidet. Les mer her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rikspolitiske-retningslinjer-for-a-styrk/id519347/>

3.3.4 Statlige planretningslinjer for samordnet bolig -, areal- og transportplanlegging

For overordnet arealplanlegging gjelder de statlige planretningslinjer for samordnet bolig -, areal- og transportplanlegging. Dette er relevant for utforming av arealstrategien i kommuneplanens samfunnsdel. Hensikten med retningslinjene er å oppnå samordning av bolig- areal- og transportplanleggingen og bidra til mer effektive planprosesser. Blant annet er det et mål at utbyggingsmønster og transportsystem bør fremme utvikling av kompakte byer og tettsteder, redusere transportbehovet og legge til rette for klima- og miljøvennlige transportformer. Les mer her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Statlige-planretningslinjer-for-samordnet-bolig--areal--og-transportplanlegging/id2001539/>

3.3.5 Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning

Kommunene, fylkeskommunene og staten skal gjennom planlegging og øvrig myndighets- og virksomhetsutøvelse stimulere til, og bidra til reduksjon av klimagassutslipp, samt økt miljøvennlig energiomlegging. Planleggingen skal også bidra til at samfunnet forberedes på og tilpasses klimaendringene (klimatilpasning). Les mer her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/statlige-planretningslinjer-for-klima--og-energiplanlegging-og-klimatilpasning/id2612821/>

3.3.6 Øvrige statlige planretningslinjer

I tillegg til de ovenfor nevnte planretningslinjene har vi også statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen, og rikspolitiske retningslinjer for vernede vassdrag. Les mer om disse her: <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/statlige-planoppgaver/statlige-planretningslinjer-spr/id664274/>

3.3.7 Samfunnssikkerhet i planlegging og byggesaksbehandling

I Rundskriv H-5/18 gis det en oversikt over de reglene i plan- og bygningsloven som ivaretar hensynet til samfunnssikkerhet, og hvordan det skal ivaretas i planleggingen. Særlig relevant i forhold til overordnet planlegging er følgende:

Planstrategien bør beskrive utviklingstrekk, utfordringer og strategiske valg tilknyttet samfunnssikkerhet jf. plan- og bygningsloven § 10-1. I den kommunale planstrategien bør kommunen ta stilling til behovet for å revidere helhetlig ROS-analyse og overordnet beredskapsplan etter sivilbeskyttelsesloven med tilhørende forskrift.

I kommuneplanens samfunnsdel skal kommunen kartlegge langsiktige utfordringer tilknyttet samfunnssikkerhet, og fastlegge mål og strategier for kommunens arbeid med samfunnssikkerhet. Les mer her:

https://www.regjeringen.no/contentassets/728660a6489a4decbce2b964ed8b9fcf/no/pdfs/rundskriv_samfunnssikkerhet_planlegging_byggesaksb.pdf

3.3.8 Mål og føringer for folkehelsearbeidet

Globalt

Norge inngår i en større sammenheng og mange av de faktorer som påvirker folkehelsen er av internasjonal karakter. Antibiotikaresistens, smittevern, narkotika og mattrygghet er eksempler på utfordringer som enkeltland ikke kan løse alene, og der det trengs en koordinert global innsats for å redusere risikoen i Norge. Omvendt er det også slik at det er gjennom at hvert enkelt samfunn/organisasjon tar ansvar for sin del av folkehelsearbeidet vi oppnår forskjell globalt. Derfor er det viktig at alle samfunnsaktører har felles forståelse og arbeider mot felles mål. I FNs bærekraftsmål har innsats for helse, livskvalitet og sosial utjevning en sentral rolle. Ett av hovedprinsippene bak bærekraftsmålene er at ingen skal bli utelatt («Leaving no one behind»), noe som innebærer en prioritering av de mest sårbare menneskene.

WHO er FNs særorganisasjon for helse og den sentrale arenaen for samarbeid mellom helseforvaltningen til medlemslandene, både globalt og regionalt. Etter hvert som WHO-arbeidet legger stadig mer vekt på årsakene til dårlig helse og sykdom framfor selve sykdommen, blir også kunnskapen om hvordan sykdom og for tidlig død kan forebygges, styrket.

Nasjonalt

Norge skal følge opp bærekraftsmålene til FN, og et godt folkehelsearbeid er nødvendig for å nå disse målene. Folkehelsemeldinga (Meld. St. 19 (2018-2019), *Gode liv i eit trygt samfunn*) legger premisser for folkehelsearbeidet (bl.a. nasjonale satsningsområder, strategier og mål). Det er viktig at de lokale utfordringene ses i sammenheng med nasjonale satsningsområder og mål med tanke på effekt og resultater. Det er flere strategier og handlingsplaner som vil være retningsgivende også for kommunale tiltak, jf. strategi for å forebygge ensomhet, handlingsplan for fysisk aktivitet, NCD-strategi (ikke-smittsomme sykdommer), nasjonal handlingsplan for bedre kosthold mv.

De nasjonale målene for folkehelsearbeidet er:

- Norge skal være blant de tre landene i verden som har høyest levealder
- Befolkningen skal oppleve flere leveår med god helse og trivsel og mindre sosiale helseforskjeller
- Vi skal skape et samfunn som fremmer helse i hele befolkningen

I folkehelsemeldingen har regjeringen pekt ut tre fokusområder hvor det skal legges forsterket innsats. De tre fokusområdene er:

- **Tidlig innsats for barn og unge**
- **Mindre sosial ulikhet i helse**
- **Forebygging av ensomhet**

Her kan du lese folkehelsemeldingen i sin helhet:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20182019/id2639770/sec1>

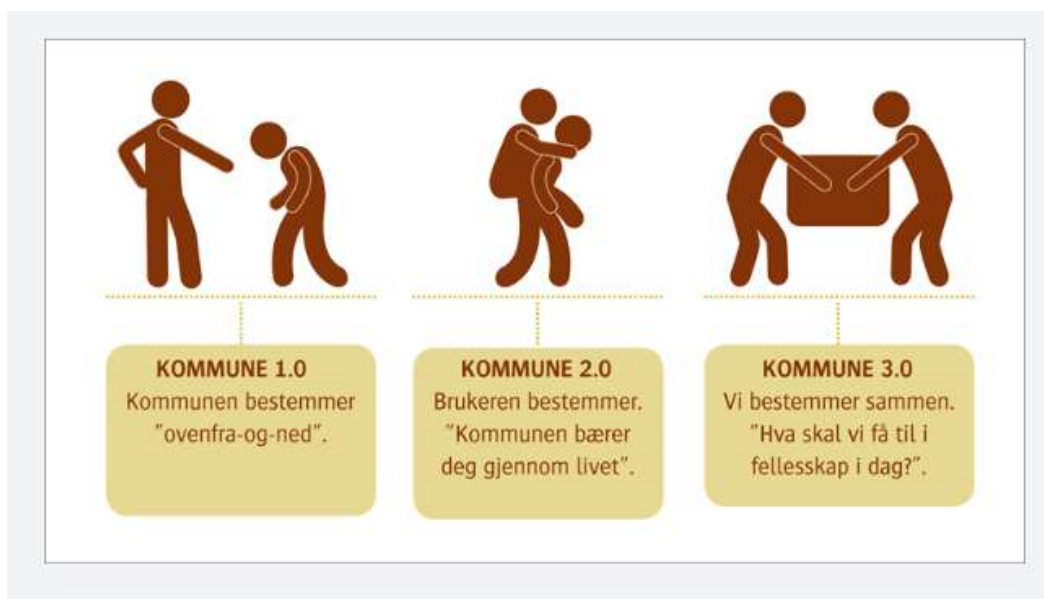
3.3.9 Regional planstrategi

Fylkeskommunen har en viktig rolle som regional samfunnsutviklingsaktør. Den regionale planstrategien skal gi strategisk retning for samfunnsutviklingen i fylket, synliggjøre og avdekke motstridene og sammenfallende mål, sikre avveining mellom samfunnsinteresser og samordning

mellom staten, regionene og kommunene. Ny regional planstrategi for Innlandet kommer i 2020, og føringer fra denne må ivaretas i planarbeidet i Trysil kommune.

3.3.10 Kommunens roller

Som nevnt innledningsvis har kommunen flere roller, som fremgår av kommunelovens formålsparagraf. Kommunen skal være en lokaldemokratisk arena, tjenesteyter, myndighetsutøver og samfunnsutvikler. I tillegg skal kommunene være arbeidsgivere. Det er ikke alltid like klare skiller mellom de ulike rollene, og det kan også oppstå rollekonflikter. Kommunesektoren er i endring, og samfunnet oppleves mer komplekst enn før. Dette utfordrer kommunens tradisjonelle rolle. Endrede rammevilkår gjør at det er behov for å løse oppgavene på andre måter enn man tradisjonelt har gjort. Skanderborg kommune i Danmark har et perspektiv på endringene i kommunesektoren som ofte er vist til i denne sammenheng. De omtaler dette som overgangen fra *Kommune 1.0* via *Kommune 2.0* til *Kommune 3.0*.

FIGUR: ILLUSTRASJON HENTET FRA ASKER KOMMUNES HJEMMESIDE, MODELL FRA SKANDERBORG KOMMUNE I DANMARK. (<https://www.asker.kommune.no/styringsdokumenter/innovasjonsstrategi-2015-2018/et-apent-samfunn/>)

Samskaping er et begrep som har oppstått i tilknytning til samfunnsutvikling og kommunens rolle, blant annet som en mulig måte å løse velferdsstatens utfordringer på. Samskaping betyr forenklet sagt at innbyggerne og kommunen i fellesskap løser oppgaver.

I et lokaldemokratisk perspektiv betyr dette at innbyggerne ikke bare velger politisk lederskap hvert fjerde år, men også at det legges til rette for bred deltakelse og mulighet til å påvirke mellom valgårene. «Som velgere som velger sine lokale politiske ledere har innbyggerne et medansvar for hva kommunen får til i utviklingen av et godt lokalsamfunn» (<https://www.regjeringen.no/no/tema/valg-og-demokrati/lokaldemokrati/mer-om-lokaldemokrati/id550479/>).

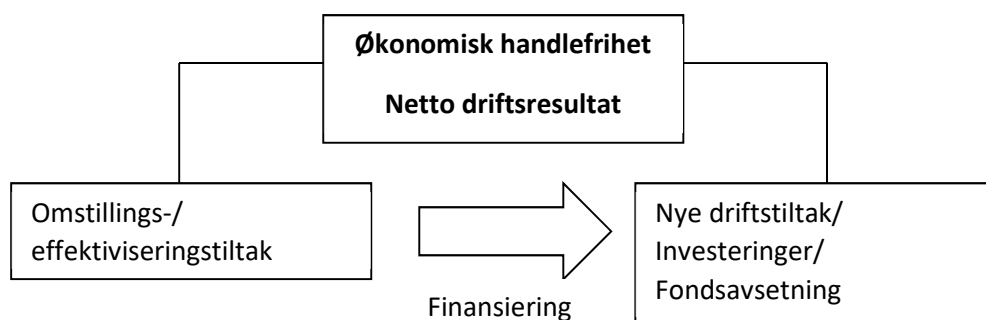
Oppsummert peker dette i retning av at en bærekraftig løsningen på kommunesektorens utfordringer går i retning av at lokalsamfunnet som helhet får en mer sentral rolle, og at kommunen som en ren «serviceleverandør» - kommune 2.0 - antagelig ikke er en økonomisk bærekraftig modell i fremtiden for å yte velferdstjenester.

4 Kommuneøkonomi

I dette dokumentet blir det pekt på utfordringer som Trysil kommune står ovenfor. Økonomien er den viktigste rammen for hvilke muligheter vi har til å svare på utfordringene vi møter fremover, og hvordan vi gjør det.

Utfordringsbilde

Trysil kommune har et årlig driftsbudsjett på om lag 700 millioner kroner. Kostnadsveksten de siste årene har vært langt større enn inntektsveksten, noe som legger press på det økonomiske handlingsrommet. Derfor vil det nødvendigvis bli større fokus på tiltak og kostnadsreduksjon, ikke minst fordi kommunene må være forberedt på nye oppgaver i årene som kommer.

Den økonomiske handlefriheten viser kommunens finansielle handlingsrom. Dette finansielle handlingsrommet kan benyttes til nye driftstiltak, til investeringer eller avsettes på fond. Handlingsrommet kan forbedres hvis driftsutgifter reduseres eller driftsinntektene øker. Hvis veksten i inntektene er liten må nye behov finansieres ved å omstille/effektivisere.

I økonomiske prosesser og hvor ressursene er knappe har vi mye fokus på innsparing med et kort tidsperspektiv. Det er fort gjort å glemme strategiske målsetninger ved å sette i verk tiltak som ser ut til å monne det første driftsåret i en økonomiplanperiode. I verste fall vil det til og med øke våre langsiktige kostnader (f.eks. spare på vedlikehold er ikke alltid fornuftig).

Økonomisk overskudd

I økonomisk tøffe tider er det vanskeligere å holde fast til et bærekraftig økonomisk overskudd. Ideelt sett burde vi ha et overskudd på 1,75 % av våre driftsinntekter, noe som tilsvarer rundt 12 millioner. Når vi har store utfordringer å komme i balanse på drift er en situasjon med et sunt overskudd langt nær en realitet. Tabellene under viser den økonomiske utviklingen de siste årene.

Driftsresultat siste 8 år:

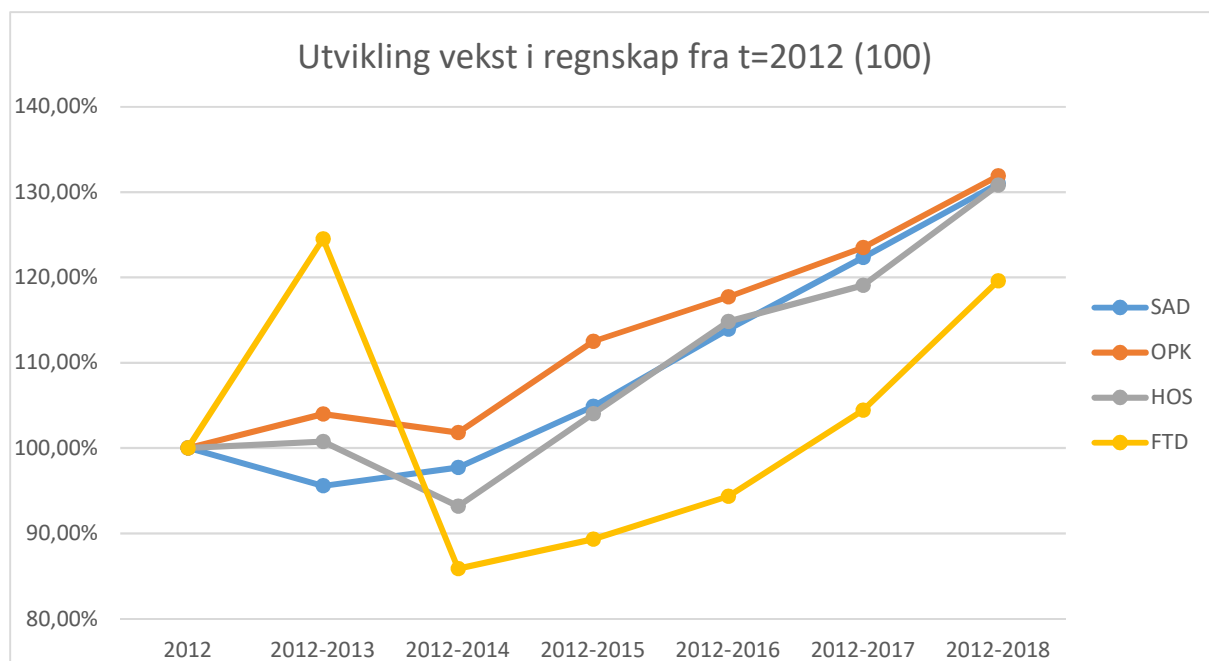
Netto driftsresultat	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Sum driftsinntekter - i hele tusen	506 100	530 619	563 776	594 912	619 402	649 290	663 632	697 752
Netto driftsresultat	15 213	7 831	7 757	23 743	11 533	6 165	10 675	-29 908
Netto resultatgrad	3,01 %	1,48 %	1,38 %	3,99 %	1,86 %	0,95 %	1,61 %	-4,29 %

Spesielt i 2018 hadde vi et dårlig resultat. De øvrige års resultater har heller ikke vært særlig høye, med unntak av 2014 med 3,99 % og 2011 med 3,01 % som meget gode resultater. 2018 er det første året i denne perioden med et negativt netto driftsresultat.

Frie inntekter	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Skatteinntekter - tall i hele tusen	116 280	120 133	123 168	123 487	128 695	143 523	155 053	169 452
Rammetilskudd - tall i hele tusen	209 207	226 018	230 973	239 372	236 679	235 637	234 216	228 249
Sum frie inntekter - tall i hele tusen	325 487	346 151	354 141	362 859	365 374	379 160	389 269	397 701
Antall innbyggere 31.12	6 752	6 689	6 621	6 569	6 525	6 550	6 567	6 607
Skatteinntekter pr. innbygger	17 222	17 960	18 603	18 798	19 723	21 912	23 611	25 647
Frie inntekter pr. innbygger	48 206	51 749	53 488	55 238	55 996	57 887	59 277	60 194
Driftsutgifter - tall i hele tusen	493 110	514 925	550 219	567 792	609 917	640 243	660 745	731 223
Skatteinntekter i %	23,6 %	23,3 %	22,4 %	21,7 %	21,1 %	22,4 %	23,5 %	23,2 %
Rammetilskudd i %	42,4 %	43,9 %	42,0 %	42,2 %	38,8 %	36,8 %	35,4 %	31,2 %
Frie inntekter i %	66,0 %	67,2 %	64,4 %	63,9 %	59,9 %	59,2 %	58,9 %	54,4 %

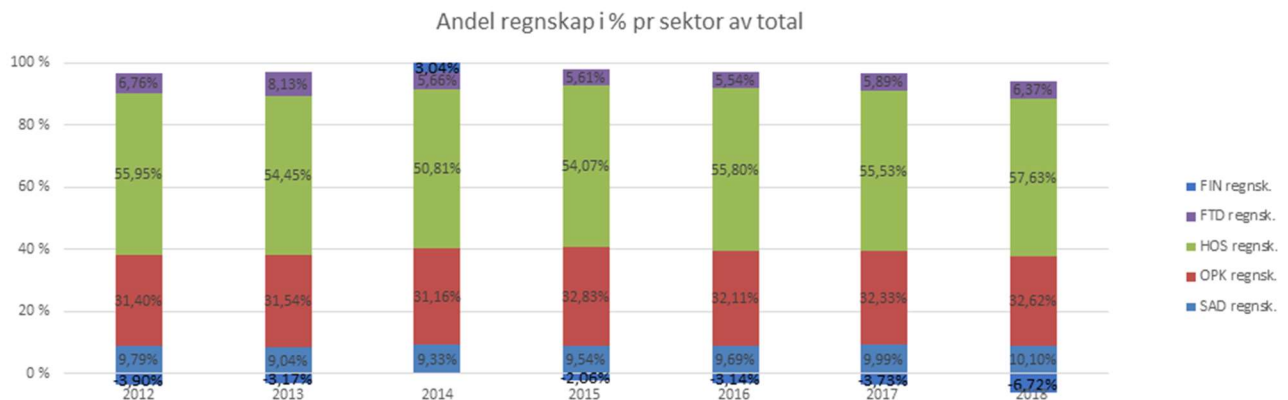
Frie inntekter har vokst i absolutte kroner, men relativt sett dekker de en stadig lavere del av våre driftsutgifter. Det vil si at mer har blitt finansiert gjennom andre inntekter enn frie inntekter. Andre inntekter er for eksempel gebyrer, husleie, eiendomsskatt.

Figuren under viser prosentvis utvikling i vekst i regnskap (netto driftsutgifter) etter 2012 i de ulike sektorene. SAD = sentraladministrasjonen, OPK = Oppvekst og kultur, HOS = Helse, omsorg og sosial, FTD = Forvaltning og teknisk drift.

FIGUR: UTVIKLING I VEKST I REGNSKAP (NETTO DRIFTSUTGIFTER) FRA 2012-2018

Helse-, omsorg- og sosialsektoren (HOS) er den sektoren som utgjør størst andel av regnskapet (netto driftsresultat). I andel av netto driftsutgifter hadde HOS hadde en nedgående tendens til og med 2014 hvoretter kostnadene har økt igjen. I 2018 hadde HOS en andel på 57,6 % av netto driftsutgifter. På det laveste var dette 50,8 %.

FIGUR: DE ULIKE SEKTORENE ANDEL AV DE TOTALE NETTO DRIFTSUTGIFTER

Innbyggertall er et viktig element for vår økonomi. Inntektene avhenger i stor grad av innbyggertallet og utviklingen i demografi. En aldrende befolkning vil gi økte kostnader i HOS-sektoren. Flere barn vil gi økte kostnader til barnehager og skoler. Strategisk er det viktig å kunne tilrettelegge for en riktig demografisk profil.

En god budsjett disiplin og riktige budsjettforutsetninger blir viktig i årene framover. Tabellen under viser avvikene mellom budsjettet netto driftsresultat og regnskapet de siste årene.

Avvik vedtatt budsjett og regnskap pr sektor

Sektor	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012
1 Administrasjon, inkl. Kirkelig fellesråd	-461 564	1 083 811	-690 232	1 483 850	1 280 968	1 476 703	964 913
100 Sentraladministrasjon	-461 564	1 083 811	-690 232	1 483 850	1 280 968	1 476 703	964 913
2 Oppvekst og kultur	-2 601 908	-4 657 197	-3 177 812	-464 998	4 667 104	3 620 313	4 486 729
200 Oppvekst og kultur	-1 200	-9 120	-	-	-22 641	-	-
210 Grunnskolene i Trysil	-1 690 790	-4 034 346	-2 626 257	-890 891	2 404 867	2 969 232	5 031 616
221 Trysil kulturtjenester	-28 675	265 608	418 404	670 375	822 546	561 186	875 957
231 Sønsthagen skole	-	-	-	-	0	313 971	-39 716
240 Barnehagene i Trysil	-881 243	-879 340	-969 958	-244 482	1 462 333	-224 076	-1 381 128
3 Helse og omsorg	-17 302 199	-15 339 274	-19 355 672	-2 105 538	16 514 578	2 390 376	-5 321 958
300 Helse og omsorgstjenesten og tildelerenh.	-3 700 214	-3 163 329	-1 214 962	-949 871	362 514	-	-
310 Enhet sykehjem	-6 953 038	-7 167 637	-6 172 234	-4 021 099	2 019 332	-3 445 976	-2 508 122
320 Enhet funksjonshemmede	-3 760 574	-4 797 685	-3 417 759	3 984 154	22 634 918	13 719 393	-773 891
330 Enhet familie	4 630 657	7 599 049	-1 193 853	2 230 214	-904 558	791 729	1 127 287
340 Enhet hjemmetjenester	-605 065	-3 371 271	-7 963 549	-1 205 437	-7 340 428	-9 021 978	-2 740 111
350 Enhet sosial	-180 221	-84 304	606 685	-2 143 498	-257 200	347 207	-427 121
360 Enhet psykisk helse	-822 296	-4 354 097	-	-	-	-	-
370 Enhet legesenter/beredskap	-4 824 342	-	-	-	-	-	-
380 Enhet rehabilitering	-1 087 104	-	-	-	-	-	-
4 Forvaltning og teknisk drift	-6 124 651	-1 440 936	2 866 119	-2 192 847	2 017 886	-4 963 958	-751 434
400 Forvaltningsavdeling	-1 518 860	-1 206 414	-224 242	1 447 104	1 441 185	-74 388	973 073
600 Bygg og eiendom	-2 608 328	-346 419	804 474	-36 686	576 701	-4 889 570	-1 724 507
601 Vei, vann, avløp og septikk	-1 997 463	111 897	2 285 887	-3 603 265	-	-	-
g Øvrig finans	8 660 281	15 831 829	17 053 950	6 110 696	-8 476 482	5 401 609	454 883
850 Øvrige finansposter m.m.	8 695 736	15 854 090	17 045 860	6 161 041	-9 757 663	4 271 743	454 883
851 Trysil kommuneskoger KF	-35 455	-22 261	8 090	-50 345	1 281 181	1 129 866	-
SUM	-17 830 041	-4 521 768	-3 303 646	2 831 163	16 004 054	7 925 043	-166 867

Gjeld

Gjeldsutviklingen har vært stor i kroner pr innbygger, men i forhold til driftsinntekter har den vært nedgående. Gjeld blir betraktet annerledes nå enn en del år siden. Da rentenivåer var høye, ble det lagt mye vekt på renterisikoen som et styringselement. Nå, med historisk lave rentenivåer er det i

visse tilfeller ikke fornuftig å utsette en investering. I noen tilfeller kan inflasjonskorreksjonen være større enn rentene på et prosjekt, slik at den reelle rente faktisk er negativ.

Gjeld - tall i hele tusen	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Langsiktig gjeld pr. 1. jan.	520 233	540 416	522 143	562 577	574 640	587 571	615 645	651 031
- herav formidlingslån (startlån)	14 617	14 640	16 064	16 908	16 893	15 869	16 876	19 973
- herav Husbank (komp.tilskudd)	59 619	56 211	54 406	52 601	48 145	46 488	41 841	40 184
- herav gjeld knyttet til selvkost	272 864	309 124	317 360	317 715	302 180	295 456	341 282	316 892
Låneopptak	42 000	2 000	59 915	33 621	37 200	54 000	53 608	34 000
Ordinære avdrag	-19 516	-19 458	-18 695	-20 718	-23 446	-25 065	-17 369	-22 355
Ekstraordinære avdrag/refinansiering	-2 301	-815	-786	-840	-823	-861	-853	-908
Langsiktig gjeld pr. 31. des.	540 416	522 143	562 577	574 640	587 571	615 645	651 031	661 768
Langsiktig gjeld ekskl. selvkost mv	193 316	142 168	174 747	187 416	220 353	257 832	251 032	284 719
Ubrukte lån pr. 31. des.	65 942	9 767	17 707	10 983	100	8 616	11 965	8 917
Gjeld i kr. pr. innbygger	80 038	78 060	84 969	87 478	90 049	93 992	99 137	100 162
Gjeld i % av driftsinntekter	106,78 %	98,40 %	99,79 %	96,59 %	94,86 %	94,82 %	98,10 %	94,84 %

Kommunen som eier

Kommunen har eierinteresser i selskaper som er viktige for kommunens økonomi, hvor de viktigste er Trysil kommune Holding AS, Trysil Kommuneskoger KF, og Eidsiva. Kommunen får også inntekter fra konsesjonskraft.

Trysil kommune Holding AS eies 100 % av Trysil kommune. Det er lånt penger til dette selskapet som igjen ble investert i en fondsportefølje. Disse pengene gir avkastning, som utbetales som rente til Trysil kommune.

Trysil Kommuneskoger KF eies av Trysil kommune og forvalter alt rundt skogsdrift i Trysil kommunes skogarealer, samt utøver eierskapsrollen i utmarkslagene. Selskapet har utbetalt et utbytte på 8-10 mill. pr år til Trysil kommune de siste årene. I 2019 er det planlagt et større utbytte, noe som vil senke likviditetsgraden i Trysil Kommuneskoger i stor grad.

Det er skrevet en egenvurdering på bruken av oppbygd egenkapital fra Trysil Kommuneskoger i drift av Trysil kommune. Konklusjonen er at utbytte kan brukes i drift så lenge det gjelder tidligere oppbygd egenkapital, siden dette kommer fra skogsdrift.

Premieavvik

Kommunen betaler pensjonspremie til KLP, som er kommunens pensjonsforvalter. Men beløpet som kommunen innbetaler er ikke det samme beløpet som blir regnskapsført. Premieavviket er differansen mellom innbetalt pensjonspremie og netto beregnet pensjonskostnad. Premieavvik håndteres i tråd med egne regler fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Dette betyr oftest at kommunen har et premieavvik som må inntektsføres og som gjør at vi sitter igjen med penger som vi, forsinket, må utgiftsføre.

Utviklingen i premieavvik de siste årene medfører at Trysil kommune skylder utgiftsføring på 35,7 mill. (pr 31.12.2018). Nedskrivningstid er på 7 år, og det vil si at det må regnes inn store beløp inn i budsjettårene etter at premieavviket har oppstått. Beløpet blir akkumulert, slik at det etter 7 år må regnes inn 10-15 mill. ekstra som kostnader. Det forventes at premieavvik blir større i 2019 og 2020 enn noen gang før. Dette vil legge press på framtidige budsjetter.

Kommunens frie fond

Kommune har over tid bygget opp en betydelig fondsbuffer (disposisjonsfond/ubundne fond). Disse fondene er kommunens buffer for dårligere tider. I 2015 var de på 66 mill. Kommunens fondsmidler har blitt redusert kraftig i løpet av de siste 3 år. Det er brukt mye til å justere budsjettene underveis, men dette har ikke ført til nødvendige reduksjoner i tjenestenivå. Til deler av finansieringen av bredbåndsutbygging har det også blitt benyttet midler fra ubundne fond. Nå er tiden kommet for å stramme inn pengebruken og vi må komme over i en situasjon hvor vi har netto avsetning istedenfor netto bruk av fondsmidler.

Fondsmidlene er i hovedsak brukt til næringsrettede tiltak, bredbånd og utjevning av økonomiske negative avvik i regnskap og budsjett. Bundne fond og investeringsfond har ikke samme betydning for regnskapet som ubundne driftsfond. Bundne fond er fond som er bygget opp av midler fra ekstern part og som også er planlagt benyttet til definerte formål. Kommunen har selvkostområder som vann, avløp, slam, byggesak og oppmåling. Innenfor disse områdene er det også bygget opp fond, men disse fondene skal iht. lov kun benyttes til det formålet som de er betalt inn for.

EGENKAPITAL							
Egenkapital - kap 2.5	2 012	2 013	2 014	2 015	2 016	2 017	2 018
Disposisjonsfond	27 135	34 471	53 572	66 078	64 938	64 410	39 848
Bundne driftsfond	36 304	36 878	37 965	32 890	41 310	51 648	51 539
Ubundne investeringsfond	25 018	24 715	24 715	24 241	24 499	20 706	18 597
Bundne investeringsfond	505	1 326	1 836	3 199	5 454	6 460	6 923

Sammendrag økonomiske utfordringer

Følgende kjennetegn oppsummerer den økonomiske situasjonen:

- Dårligere resultater
- Mye tiltaksorientert
- Mindre fondsmidler
- Økende kostnader

Totalt vil dette gi store utfordringer om vi ikke klarer å tilpasse oss raskt nok til den nye realiteten. Her må det legges opp til store innsparinger som ikke bare sørger for økonomisk balanse, men også bærekraftig handling som sørger for en sunn økonomi, hvor det er rom for både politisk handlefrihet og avsetning til frie fondsmidler.

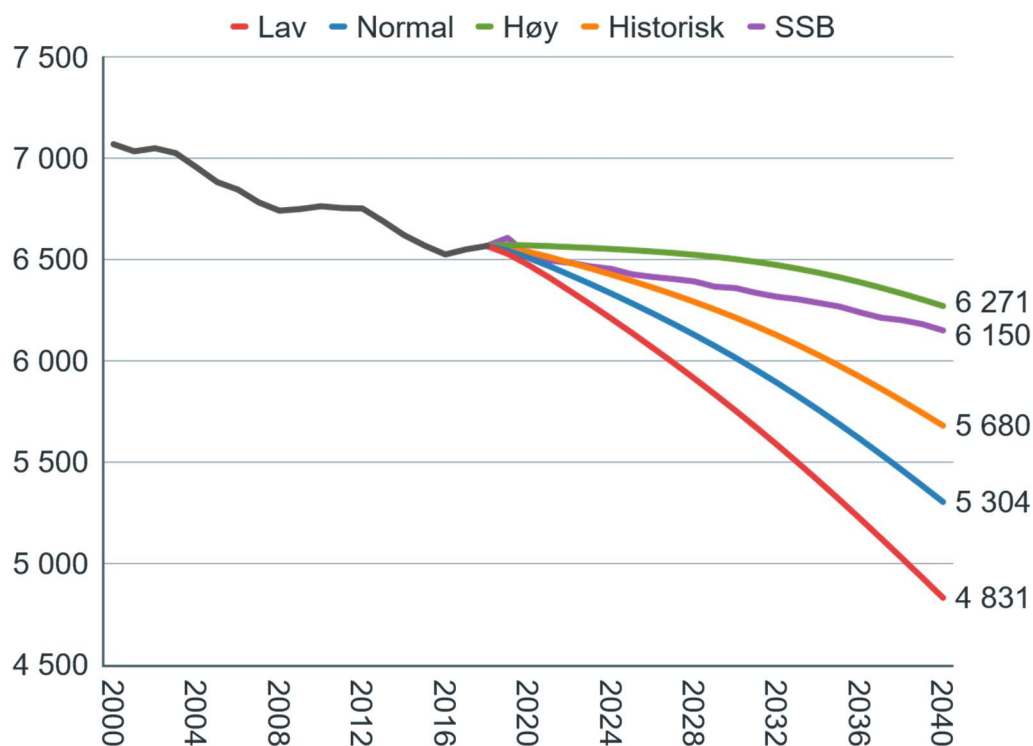
5 Samfunnsutvikling

Kommunene har i henhold til kommuneloven en rolle som samfunnsutvikler. Samfunnsutvikling favner bredt, og handler i større grad enn ved kommunal tjenesteproduksjon (som i hovedsak er knyttet til definerte brukergrupper) om hele kommunesamfunnets ve og vel.

5.1 Befolkningsutvikling

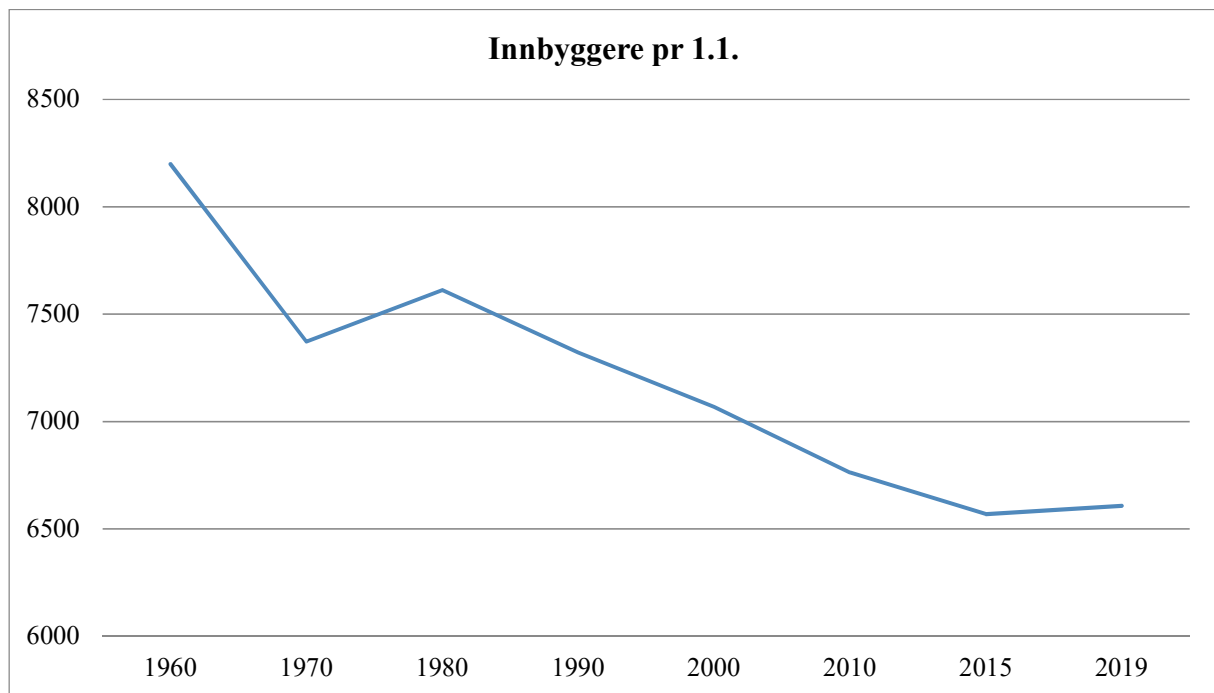
Befolkningsutvikling blir en av de mest sentrale utfordringene i årene fremover. Etter mange år med befolkningsnedgang har Trysil etter 2015 hatt positiv folketallsutvikling hvert år. Befolkningsveksten er nært knyttet til attraktivitet; både som bosted og muligheter for arbeid, jf. attraktivitetsmodellen som er omtalt i kap. 3.2.3. Å påvirke bosteds- og næringsaktiviteten er noe som krever innsats over tid, og samtidig er det også flere av faktorene som virker på befolkningsveksten som er vanskelig å påvirke, for eksempel antall fødte og døde. Befolkningsveksten er en av de mest solide indikatorene på utvikling og attraktivitet. Flere innbyggere gir enkelt sagt mer arbeidskraft, økt næringsaktivitet, økte økonomiske ressurser (skatteinngang, tilskudd), sannsynligvis mer robust demografi (fordeling yngre/eldre – aldersbæreevne), og større mangfold i lokalsamfunnet.

Ser man til SSBs scenarier for folketallsutvikling må Trysil bli en enda mer attraktiv kommune for å unngå nedgang i befolkningen.

FIGUR: BEFOLKNINGSFRAMSKRIVING FOR ULIKE ATTRAKTIVITETSSCENARIER FOR TRYSIL. UTARBEIDET AV TELEMARFSORSKNING MARS 2019. SSBs HOVEDALTERNATIV MED LILLA FARGE.

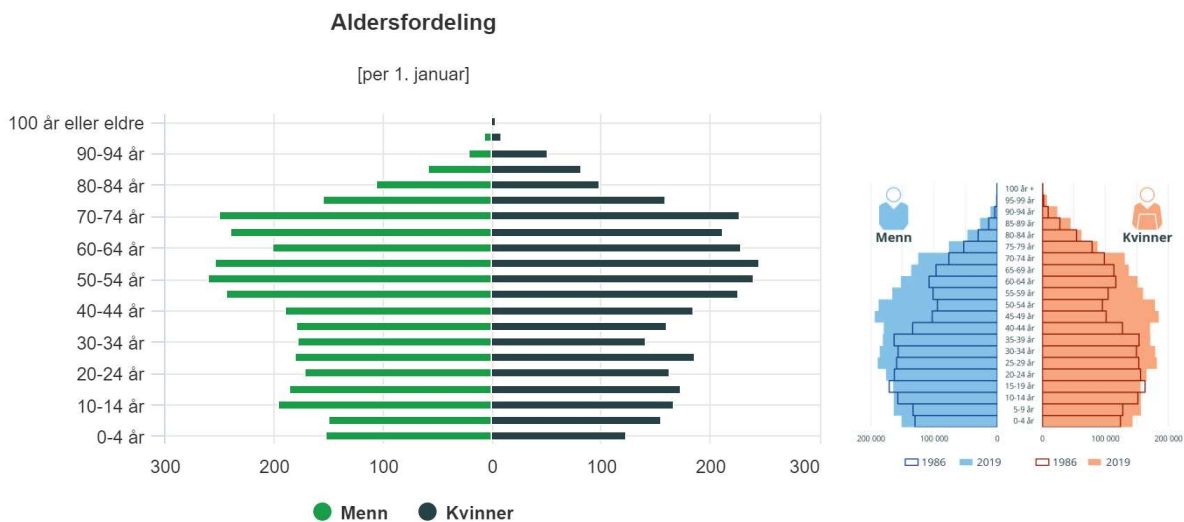
Folketallsutviklingen 1960-2019:

Siste offisielle tall på antall innbyggere er SSBs tall for tredje kvartal 2019(Q3/2019): 6633 innbyggere. Siden bunnivået i Q3/2015, hvor vi var 6512, har vi økt antall innbyggere med 121.

Sammensetningen mellom menn og kvinner i kommunen er relativt lik (51 % vs. 49 %). Vi har 17,4 % innbyggere under 18 år; landsgjennomsnittet er på 21,1 %, mens i Hedmark er snittet på 18,9 %. Vi burde med andre ord hatt ca. 100 flere ungdommer for å ligge på et fylkessnitt. Det betyr videre at vi fortsatt bør tilstrebe å tiltrekke oss flere barnefamilier eller ungdom som er i etablererfasen. Dette er helt essensielt for en god langsiktig utvikling av demografien i kommunen.

Innlandet er blant fylkene med lavest fruktbarhet. SSB har ikke brutt dette videre ned på kommunalt nivå, men i snitt ligger fruktbarhetstallet for Hedmark fylke (tall pr 2019) på 1,52. Landssnittet er 1,59. Dårlig økonomi, trangt arbeidsmarked og lavt utdanningsnivå blir ofte trukket frem som en årsak; det siste er noe underlig da det er de som tar høyere utdanning som oftest utsetter en familieforøkelse, men tall viser at det er en forskjell på å utsette og å ikke få flere barn.

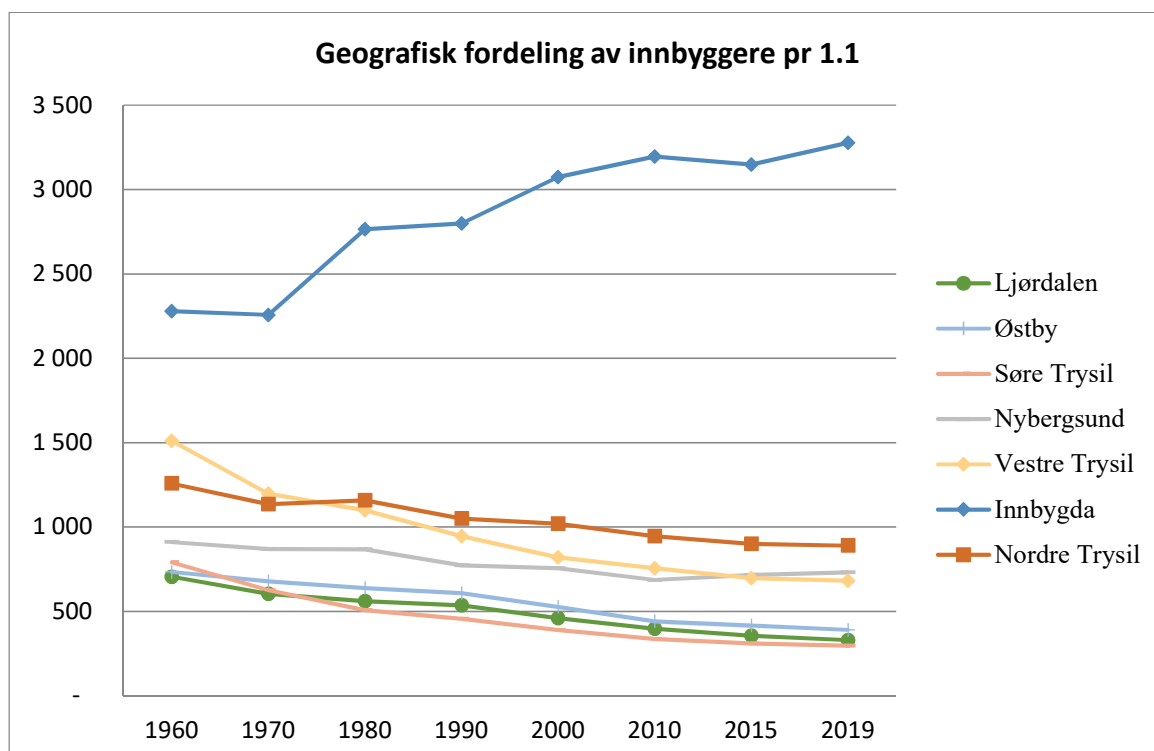

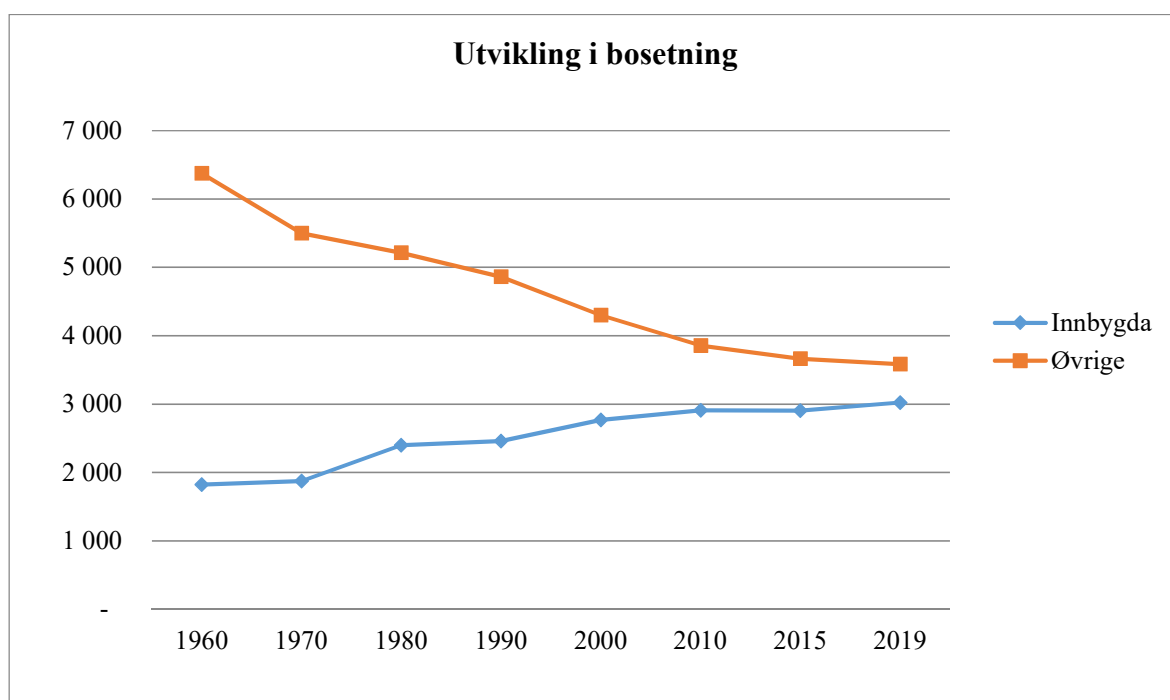
Kilde: Befolkning, Statistisk sentralbyrå

Nå finnes det neppe en mal for hva som er best aldersfordeling, men Trysil (venstre illustrasjon) er svært topptung i forhold til landet forøvrig (høyre illustrasjon) og har en overvekt av innbyggere som er mellom 50 – 75 år. Dette kan gi en utfordring i relativt nær fremtid hvor disse vil kunne legge et betydelig press på helsetjenestene i kommunen. I 2040 forventes det at mer enn hver fjerde innbygger vil være over 70 år i Trysil (25,6 %). På landssnittet anslås dette til 18 %. Antall under 18 år vil i samme år være på 16 % (SSB Hovedalternativet).

Folketall og bosettingsmønster innad i kommunen

Hovedtrenden i folketallsutviklingen og bosettingsmønsteret innad i kommunen er at det blir færre bosatte i grendene og flere i Innbygda. Om man samler grunnkretsene i større enheter er det etter 2015 bare Innbygda (4,1% vekst), Nybergsund (2,2% vekst) og Søre Osen (0,3 % vekst) som har hatt vekst i folketall. Nedgangen er størst øst i kommunen (Ljørdalen -7,3% og Østby -6,2%).

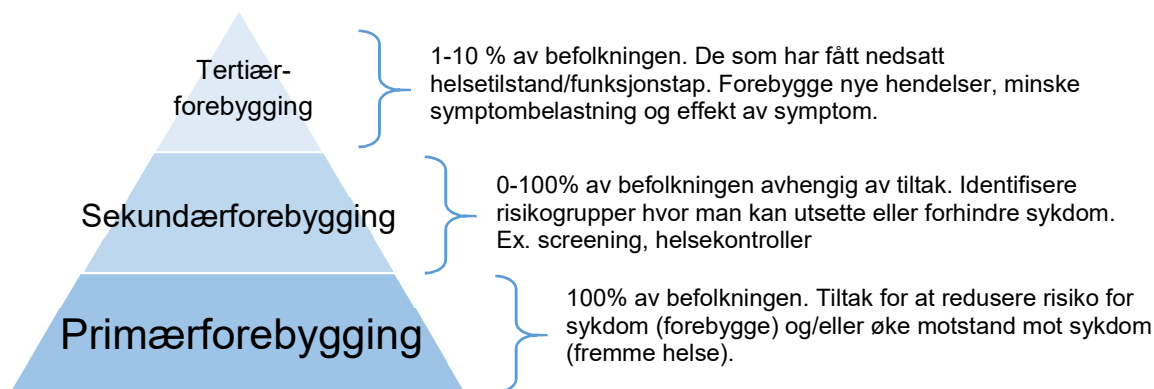

5.2 Folkehelse

Hva er folkehelse?

Folkehelse er befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i en befolkning. Definisjonen legger til grunn et populasjonsperspektiv, altså ikke individnivå, og et fordelingsperspektiv, altså ikke bare befolkningens generelle helse, men også hvordan god/dårlig helse er fordelt i befolkningen (sosiale helseforskjeller). Helse er ulikt fordelt og den varierer med blant annet inntekt, utdanning, kjønn, oppvekstvilkår og sosioøkonomisk status. Kommunen har et lovpålagt ansvar for folkehelsearbeid; arbeid for å fremme befolkningens helse, forebygge dårlig helse, og bidra til utjevning av sosiale helseforskjeller.

Samfunnsfloker («wicked problems») er en samlebetegnelse for komplekse sosiale, helsemessige og miljømessige utfordringer. Dette er sammensatte problemer, som utgjøres av mange enkeltutfordringer som er nært knyttet til andre enkeltutfordringer. Sosial ulikhet i helse er et eksempel på en samfunnsflope. At noen grupper i samfunnet har dårligere helse enn andre grupper skyldes flere faktorer. For å løse en samfunnsflope som sosial ulikhet i helse trengs derfor systematisk og langvarig innsats på flere områder, og koordinert innsats fra flere aktører (offentlige myndigheter og organisasjoner, frivillige lag og foreninger etc.). Et effektivt folkehelsearbeid forutsetter innsats fra hele samfunnet med tanke på å påvirke faktorer som er *helsefremmende* og *forebyggende*.

Folkehelsearbeidet i Trysil kommune

Kommunen har et særskilt ansvar for folkehelsearbeidet på kommunalt nivå. Folkehelsearbeidet berører stort sett alle samfunnsområder, og det er derfor nødvendig med et tverrsektorielt og tverrfaglig samarbeid. Kommuneplanen er kommunens verktøy for å fastsette overordnede mål og strategier for folkehelsearbeidet. Dette er nedfelt i folkehelseloven som trådte i kraft 1.1.2012. Trysil kommunes gjeldende kommuneplan samfunnsdel er fra 2009, før folkehelseloven kom, og folkehelse er dermed ikke behandlet som eget tema i planen. Trysil kommune har således ikke nedfelt overordnede mål eller strategier for folkehelsearbeidet i gjeldende kommuneplan (2009-2020).

I Trysil har vi en tverrsektorielt sammensatt arbeidsgruppe, Folkehelsegruppen, som arbeider med kartlegging og felles forståelse av folkehelse i kommunen. Trysil kommune har valgt å ikke koordinere folkehelsearbeidet i en folkehelsekoordinator eller egen plan, med den hensikt å få inn et folkehelseperspektiv i alle sektorer, nivå og planer. Folkehelsegruppen har laget en oversikt over helsetilstanden i befolkningen og de positive og negative faktorer som kan virke inn på denne (heretter kalt oversiktsdokumentet for folkehelsen), jf. folkehelseloven § 5 første ledd. I tillegg til det lovpålagte oversiktsdokumentet har gruppen laget et prioritert utvalg som dypere belyser de viktigste folkehelseutfordringene i Trysil.

Dokumentene kan du lese i sin helhet her: <https://www.trysil.kommune.no/tema/helse-og-omsorg/Documents/Folkehelseoversikt%20for%20Trysil%20kommune.pdf>

Folkehelseoversikten skal bidra til kunnskap om folkehelse tilstanden i Trysil for arbeid i de enkelte kommunale sektorene. Folkehelseoversikten er imidlertid kun et rent kunnskapsdokument, og gir ingen føringer for hvordan kunnskapen skal følges opp. Overordnede mål og strategier for folkehelsearbeidet i Trysil må på plass i kommuneplanens samfunnsdel.

Lokale utfordringer

Folkehelsegruppen har med bakgrunn i oversiktsdokumentet og det prioriterte utvalget løftet frem ni utfordringsområder innenfor fire ulike temaer. Prioriteringsarbeidet har blitt utført strukturert i gruppen med bakgrunn i hva som i folkehelseperspektiv er en aktuell utfordring, hva som er en potensiell utfordring, og hva som er viktige områder for samfunnet å prioritere for å oppnå effekt på folkehelsen.

Psykisk helse/uhelse

Utfordring 1: Økt andel barn og unge opplever psykiske plager

Utfordring 2: Høy andel voksne med psykiske lidelser og rusbrukslidelser

Læring og utvikling i oppvekst

Utfordring 3: Utfordring med språkutvikling i barnehage og skole

Utfordring 4: Ujevn faglig trivsel i skole

Trygt og helsefremmende lokalsamfunn – vårt fysiske og sosiale miljø

Utfordring 5: Risiko for nedprioritering av lavterskeltilbud innenfor kultur og idrett

Utfordring 6: Risiko for synkende deltakelse i frivillig arbeid og organisasjoner

Utfordring 7: Til dels manglende tilrettelegging for gående og syklende i nærmiljø og mellom viktige funksjoner

Levevaner

Utfordring 8: Flere er inaktive, spesielt ungdom og voksne

Utfordring 9: Overvekt/fedme øker

5.3 Næringsliv og sysselsetting

Utvikling i antall arbeidsplasser

Fra 2000 til 2018 har det på landsbasis vært en vekst på 19 % i antall arbeidsplasser. Antall arbeidsplasser i det offentlige har hatt en vekst på 27 %, mens antall arbeidsplasser i næringslivet har økt med 15%. Det har vært spesiell god vekst i 2017 og 2018. 2018 var et år preget av vekst for de fleste bransjer, kun aktivitet, næringsmidler og handel hadde en nedgang. Trysil hadde en nedgang i antall arbeidsplasser mellom 2000 og 2015. Fra 2015 har det vært god vekst i antall arbeidsplasser. Ser vi utviklingen av arbeidsplasser i det lokale næringslivet de siste 10 årene rangeres Trysil på 286 plass i forhold til landets 422 kommuner.

Tabellen nedenfor viser arbeidsplassutviklingen i Trysil i bransjer og sektorer fra 2000 til og med 2018, og bransjevis endring det siste året.

≡	2000	2004	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Vekst
Anna industri	215	158	139	129	122	92	96	100	97	87	86	87	81	-6
Næringsmidler	37	28	22	24	27	23	28	22	30	22	28	30	32	2
Olje- og gassutvinning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Prosessindustri	5	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0
Verkstedindustri	37	26	24	23	14	21	24	23	28	20	19	24	23	-1
Fisk	1	1	3	3	2	2	3	2	1	2	1	1	1	0
Gruve	0	3	0	0	0	4	3	4	4	1	2	3	4	1
Landbruk	269	199	198	191	156	144	167	156	151	149	117	119	149	30
Olje- og gasstjenester	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teknisk/vitenskap	11	25	41	45	47	49	49	37	27	18	20	26	28	2
Tele og IKT	4	0	0	0	2	0	2	2	4	3	3	1	1	0
Basis	579	440	427	415	370	335	372	347	343	303	276	292	320	28
Aktivitet	149	113	250	241	106	98	237	186	146	167	194	173	163	-10
Handel	360	348	367	344	356	356	363	357	350	328	329	297	298	1
Overnatting	112	60	89	98	101	86	90	70	75	89	93	88	96	8
Servering	44	44	63	71	72	72	54	59	51	62	68	74	65	-9
Besøk	665	565	769	754	635	612	744	672	622	646	684	632	622	-10
Agentur og Engros	21	22	16	11	13	15	19	13	14	21	17	32	31	-1
Bygg og anlegg	219	217	290	277	268	286	249	263	276	283	285	302	295	-7
Diverse	66	93	73	83	110	90	91	74	84	100	95	117	127	10
Finans, eiendom, utleie	76	109	97	96	88	77	79	86	101	74	66	66	64	-2
Forr tjenesteyting	33	39	74	66	208	173	66	68	85	85	110	113	110	-3
Transport	150	179	131	119	124	115	113	121	114	64	78	64	70	6
Utleie av arbeidskraft	36	36	25	30	41	35	25	30	24	16	17	52	44	-8
Regional	601	695	706	682	852	791	642	655	698	643	668	746	741	-5
Lokale næringer	103	172	136	135	140	151	143	150	152	154	159	163	170	7
Privat	1 948	1 872	2 038	1 986	1 997	1 889	1 901	1 824	1 815	1 746	1 787	1 833	1 853	20
Kommune	743	819	789	823	800	779	740	757	778	826	853	859	903	44
Stat	93	61	41	46	56	57	74	72	76	76	75	78	87	9
Fylke	62	66	74	75	75	72	75	78	77	73	73	71	72	1
Offentlig	898	946	904	944	931	908	889	907	931	975	1 001	1 008	1 062	54
Total	2 846	2 818	2 942	2 930	2 928	2 797	2 790	2 731	2 746	2 721	2 788	2 841	2 915	74

FIGUR: UTVIKLING I ANTALL ARBEIDSPASSER OG VEKST DET SISTE ÅRET, BRANSJEVIS. SISTE KOLONNE ER ENDRINGEN FRA 2017 TIL 2018.

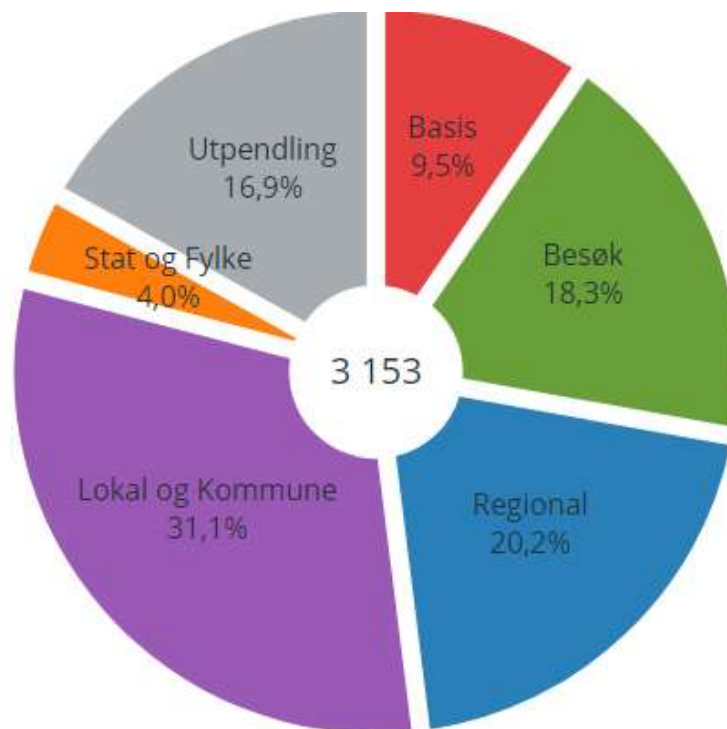
Tallene er hentet fra SSBs sysselsetningsstatistikk og bearbeidet av Telemarksforskning (Regional analyse 2019 for Trysil).

Næringslivet er her delt opp i ulike næringstyper; basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer. *Basisnæringene* er satt sammen av de mest konkurranseutsatte bransjene. Dette er bransjer der de fleste bedriftene konkurrerer på et nasjonalt eller internasjonalt marked.

Besøksnæringene består av bransjer der bedriftene er avhengig av at kunden møter opp personlig, i all hovedsak av bransjer som vi samlet definerer som reiseliv. *De regionale* næringene består hovedsakelig av næringer som konkurrerer i et regionalt marked.

Det er innenfor de regionale næringene vi finner størst arbeidsplassvekst de siste tre årene, også basisnæringene har hatt vekst, mens det har vært en liten nedgang i besøksnæringene. Det har vært en betydelig økning i antall offentlige arbeidsplasser, spesielt i kommunen, og størst fra 2017 til 2018.

Ser vi på den bransjevise utviklingen det siste året har det vært vekst innen landbruk, overnatting, handel, diverse og transport, kommune og stat.

Figuren viser fordelingen av de sysselsatte i Trysil, fordelt på bransjer, sektorer og netto utpendling.

Tallene som ligger til grunn for SSBs statistikk over sysselsatte er registreringer foretatt i midten av november. For Trysil gir ikke dette et tilstrekkelig bilde, på grunn av de store sesongvariasjonene i reiselivet med den store andelen sesongansatte i vinterhalvåret. SSB har nå begynt å publisere kvartalsvis statistikk over antall lønnstakere. Den er foreløpig ikke så komplett som den registrerbare sysselsettingsstatistikken da sjølstendig næringsdrivende ikke er med. Statistikken blir oppdatert hvert kvartal, og gir oss likevel et godt bilde over variasjonene gjennom året. Ikke uventet øker sysselsettingen med ca 20 % fra 4. kvartal til 1. kvartal i påfølgende år. Se tabellen nedenfor.

Trenden de siste tre årene viser at antall sesongarbeidere går noe ned, mens antall arbeidsforhold er relativt stabilt. Det skyldes trolig at flere sesongarbeidere kombinerer flere jobber enn før, og at flere sesongarbeidere har fått arbeid hele året.

Det er tre forhold som har en systematisk og sterk betydning for arbeidsplassveksten i næringslivet på et sted. Det er for det første den nasjonale veksten, dvs om næringslivet i Norge har vekst eller nedgang. Den er imidlertid lik på alle steder. Deretter er det bransjesammensetning, er det høy andel arbeidsplasser i vekstbransjen vil det normalt føre til vekst. For det tredje er det befolkningsveksten som har en direkte effekt på veksten i bransjer som handel, servering, lokale næringer, bygg og anlegg og eiendom. Næringsattraktiviteten i Trysil har vært god de siste tre årene, etter lav næringsattraktivitet i perioden 2011- 2015. Næringsattraktiviteten har vært god spesielt for de regionale næringene.

Arbeidsplassveksten har som sagt vært god og det samme har bostedsattraktiviteten. Dette styrker innflytting og er noe av forklaringen på den positive befolkningsutviklingen som Trysil har hatt de siste årene.

For en kommune er det positivt at det etableres mange nye bedrifter. Etableringsaktiviteten kan måles gjennom følgende indikatorer: Etableringsfrekvensen (antall nyregistrerte foretak i et år i prosent av antall foretak i begynnelsen av året), bransjustert etableringsfrekvens (måler om det er høy etableringsfrekvens gitt den bransjestrukturen kommunen har) og foretaksvekst (vekst i antall foretak fratrukket frekvensen av avregistrerte foretak). Etableringsindeksen i Trysil har variert en del de siste 10 årene, med en topp i 2011, i 2017 og i 2018. Sammenlignet med andre kommuner i Norge er Trysil nå rangert som nr. 173.

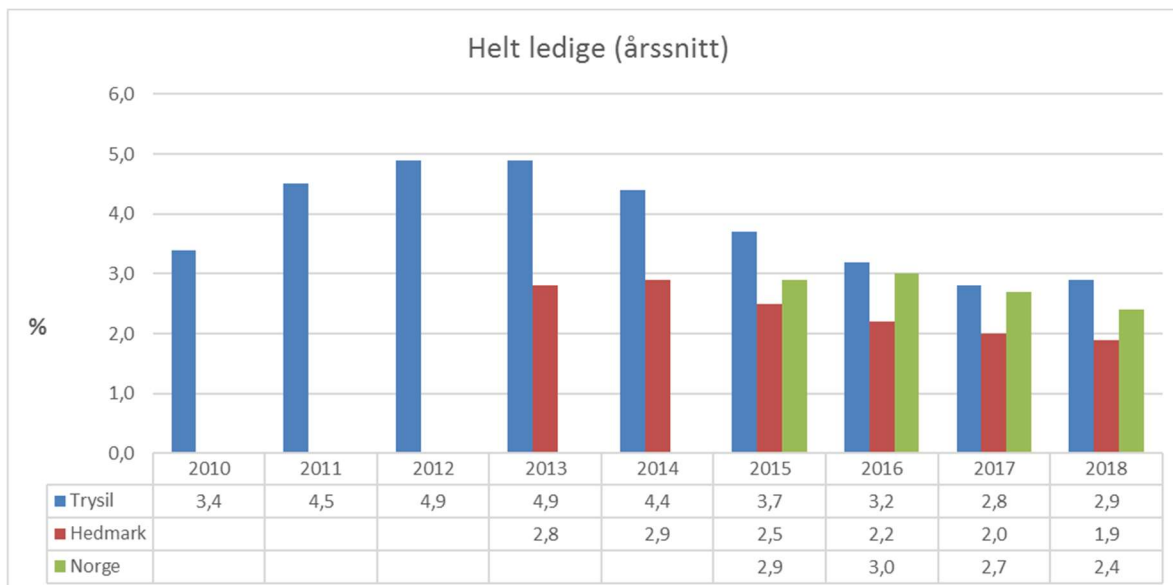
Sysselsettingsandel

Trysil har tradisjonelt hatt lav sysselsettingsandel. Den regnes ut på følgende måte: Antall sysselsatte i prosent av befolkningen mellom 15 og 74 år. I Trysil var den i 2018 på 64.36 %. Siden 2011 har det vært stor forbedring, og den nærmer seg nå landsgjennomsnittet, på 67.41 %.

Størst arbeidsledighet hadde vi i Trysil i 2013 (av de siste 10 årene). Da var ledigheten på nesten 5 %, mens den per oktober 2019 ligger på ca. 3 %. Figuren nedenfor viser forholdet mellom Trysil, Hedmark og landet for øvrig. Tabellen er noe mangelfull for tiden før 2015 på grunn av manglende datagrunnlag, men viser likevel trenden. Den viser at fylket har en gjennomgående lavere ledighet enn på det nasjonale plan, mens Trysil ligger noe over det nasjonale.

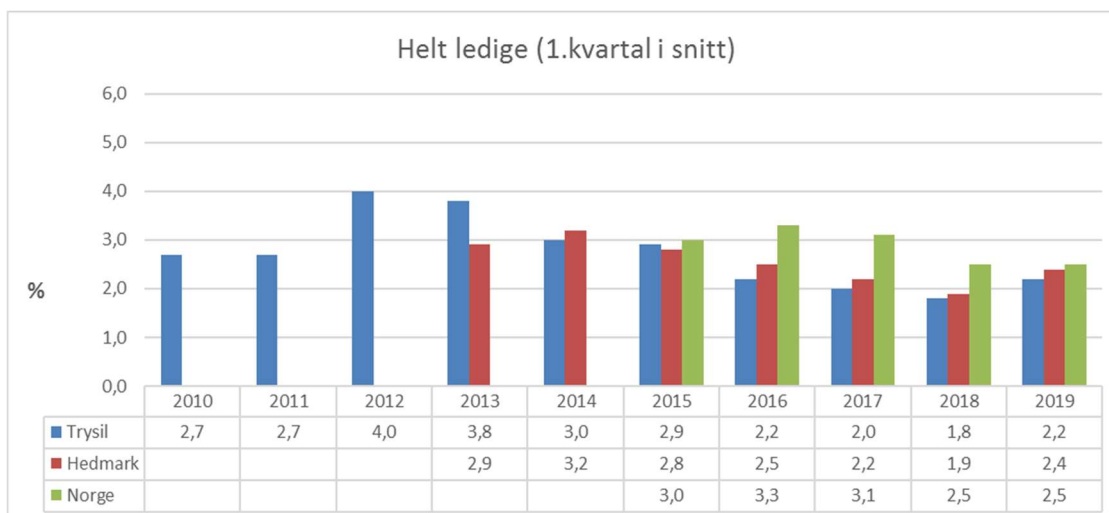
Arbeidsledigheten i Trysil er synkende og nedgangen er større enn både Hedmark og i Norge generelt. Siden 2015 er ledigheten i Trysil redusert med 0,8 %. 2015 var også året med færrest

innbyggere. Da var vi 6.512, mens vi per 3. kvartal i 2019 var 6.633; en økning på 121 innbyggere. Årsaken til at ledigheten har sunket, er trolig økningen i antall arbeidsplasser, som i samme periode økte med 197.

(Nav, statistikkavdelingen 2019)

Sesongvariasjonene i sysselsetting er tidligere omtalt i dokumentet. I figuren nedenfor er kommunen sammenlignet med fylket og landet for 1.kvartal hvert år. Ikke overraskende er ledigheten mindre i Trysil på vinteren enn i resten av året, og her kommer kommunen bedre ut enn både Hedmark og Norge generelt. I Trysil er ledigheten i snitt ca. 1 % lavere i vinterhalvåret enn i resten av året.

(Nav, statistikkavdelingen 2019).

Det har vært mye fokus på ledigheten blant ungdom (dvs hos personer under 30 år). Vi har dessverre ikke sammenlignbare tall for Trysil, Hedmark og landet for øvrig. Men tallene for Trysil fra 2010 til og med 2018 viser en betydelig nedgang i ledigheten hos unge. Størst ledighet var det i 2012 og lavest ledighet i 2018. Ikke overraskende er ledigheten størst i perioden april til og med oktober.

Arbeidsmarkedsintegrasjon

Arbeidsmarkedsintegrasjonen er et begrep som forteller hvor godt arbeidsmarkedet i en kommune henger sammen med arbeidsmarkedet utenfor kommunen. Indikatoren som brukes er antall utpendlere i prosent av sysselsettingen pluss antall innpendlere i prosent av antall arbeidsplasser. Trysil er kommunen i Hedmark med lavest arbeidsmarkedsintegrasjon. Av de 422 kommunene i Norge er Trysil rangert som nr. 394. Den lave arbeidsmarkedsintegrasjonen skyldes trolig de lange avstandene til omkringliggende arbeidsplasser. Det er nå færre som pendler ut enn tidligere, men det har vært registrert en økning i utpendlingen de siste to årene.

Produktivitet

Siden 2012 har det vært god vekst i verdiskapingen i Trysil. Det har også vært god utvikling i verdiskapingen pr ansatt, og produktiviteten i næringslivet i Trysil nærmer seg nå nivået i Hedmark og landet for øvrig.

Næringslivsindeksen gir et samlet uttrykk for hvordan næringslivet går i en kommune. Den består av fem delindekser: Produktivitet, lønnsomhet, nyetableringer, arbeidsplassvekst og næringslivets relative størrelse. Sammenlignet med andre kommuner i landet ble Trysil rangert som nr. 156 i 2017 og 272 i 2018, dvs en betydelig nedgang.

Utvalgte næringer

Det er valgt å gi reiseliv og landbruk en mer grundig omtale. Dette på grunn av lokal betydning og potensiale for vekst.

Reiseliv

Reiselivet har vært og vil fortsatt være en katalysator for næringsutviklingen i Trysil. Konsulentselskapet Menon har på oppdrag fra NHO – reiseliv beregnet reiselivets lokale betydning i 6 destinasjoner, deriblant Trysil. Dessverre så finnes det ingen klar definisjon av hva som defineres som reiseliv. Vi velger her å bruke samme kategorisering som Telemarksforskning. Vi ser at i Menons rapport tas også transport, bygg og anlegg med i denne kategorien. Uansett, Menons rapport gir en god innsikt i reiselivets lokale betydning. Tilreisende og hytteeierskap legger grunnlaget for 45 % av verdiskapingen og 54 % av sysselsettingen i det lokale næringslivet. Trysil er en av landets største hyttekommuner med 6645 fritidsboliger. Hyttebygging, vedlikehold og oppgradering av hytter genererer om lag 400 mill. kr i omsetning. Av dette er to tredjedeler knyttet til hyttebygging. Dette tilsvarer (ut fra normtall) ca 230 arbeidsplasser, der hyttebyggingen står for halvparten. Omsetningen tilsvarer 155 mill. kr i verdiskaping.

Den typiske reiselivsbedriften i Trysil har driftsmarginer på linje med resten av næringslivet i Trysil, men er langt mer lønnsom enn den typiske reiselivsbedriften nasjonalt.

I henhold til ovennevnte rapport sysselsatte reiselivsbedriftene 770 personer i 2017. Flest sysselsatte finnes i bransjen opplevelser / aktivitet. Antall ansatte i reiselivet hadde en topp i 2009/2010.

Verdiskapingen i reiselivsbedriftene i Trysil passerte 400 mill. kr i 2017. Den har økt kraftig siden 2015, spesielt innen kategorien opplevelser/ aktivitet.

Som følge av stisykkelsatsingen har antall kommersielle gjestedøgn økt betraktelig siden 2015. I 2018 var ca 130 000 av totalt 900 000 kommersielle gjestedøgn om sommeren, tilsvarende 14 %. Sommerandelen har ikke vært så høy siden 2005. I følge Destinasjon Trysil har det i 2019 vært en ytterligere økning på 13%.

Transportøkonomisk institutt har i en ringvirkningsanalyse beregnet at stisykkelsatsingen sto for en meromsetning på 55 mill. kr i 2017 sammenlignet med 2014. Trolig har meromsetningen økt ytterligere.

Det har vært vekst i antall kommersielle gjestedøgn siden 2011. Flest gjestedøgn tilbringes på campingplasser og i utleiehytter (hyttegrend og hytteformidling) med over 650 000 gjestedøgn i 2018. Hotellene hadde 240 000 gjestedøgn.

Reiselivsnæringens vare- og tjenestekjøp tilsvarer ca 500 arbeidsplasser hos underleverandører i verdikjeden innenlands. Det reiselivsrelaterte forbruket legger grunnlag for flere arbeidsplasser i bedriftene som selger direkte til tilreisende enn hos underleverandørene. Det skapes flere arbeidsplasser pr omsetningskrone innen overnatting og servering enn hos for eksempel eiendomsselskap eller andre vare- og tjenesteleverandører. Mange av de indirekte sysselsatte i den nasjonale verdikjeden jobber og bor i andre deler av landet.

De tilreisendes forbruk i 2018 la grunnlag for 970 arbeidsplasser i det reiselivsrettede næringslivet i Trysil. Med andre ord så er reiselivet svært viktig for sysselsettingen i Trysil. Overnatting og servering er arbeidsintensive næringer. Lønns- og produktivitetsnivået er lavt sammenlignet med næringslivet ellers. Omsetning innen overnatting og servering gir mange lokale arbeidsplasser og skaper arbeidsmuligheter. Det må bemerkes at mye av arbeidsinnsatsen utføres av folk som ikke bor fast verken i kommunen eller i regionen.

De tilreisendes forbruk var i 2018 på total 1250 mill. kr. Av dette ble 443 mill. kr brukt på overnatting, 250 mill. kr på varehandel, 190 mill. kr på servering og 176 mill. på opplevelser/aktiviteter.

Særpreg for reiselivet i Trysil er:

- God organisering og godt samarbeid
- Er en familiedestinasjon (samme målgruppe sommer som vinter: Den aktive familien)
- Baseturisme med lang oppholdstid
- Økt og målretta satsing på sommer og høst

Utfordringer:

- Kapasiteten i Trysilfjellet – Er det snart fullt- Kvalitet kontra kvantitet – Bærekraft?
- For høy kapasitetsutnyttelse i høysesong
- Helårsarbeidsplasser
- Stor import av sesongansatte utenfra – vanskelig å rekruttere lokalt til deler av bransjen

Muligheter

- Godt omdømme
- Gode rammebetingelser; kronekurs og lavt rentenivå, fortsatt økende privatforbruk
- Ny flyplass i Sälen øker tilgjengeligheten og åpner for nye markeder
- Det bygges fortsatt nye hytter og ønsket om å eie hytte er fortsatt sterk hos nordmenn og i økende grad hos yngre
- Mer snøsikkert enn i andre destinasjoner sør i Europa
- Økt fokus på verdien av lokal verdiskaping
- Tettere samarbeid og felles fokus
- Vekst i arbeidsplasser og befolkning

Landbruk

Skogbruk

Status

Trysil er Norges største skogkommune målt i produktivt skogareal. I 2018 ble det avvirka tømmer for 100 mill. kr i kommunen. Samfunnsøkonomiske analyser for skognæringene viser at avvirkinga gir

grunnlag for en samfunnsmessig verdiskaping som er om lag 10 ganger så stor, det vil si en milliard kr. Etter krigen har avvirkinga ligget på i gjennomsnitt 200 000 m³/år, mens de siste 6 åra har avvirkinga økt 25 % til ca. 250 000 m³/år. Med dagens tømmerpriser gir det en merverdi på 22 mill. kr.

- Stabilt høy og tilfredsstillende aktivitet på markberedning, 9 000 - 10 000 daa pr år siste 6 år
- Stor økning i planting de siste 7 år, tilfredsstillende aktivitet.
- Aktiviteten i ungskogpleie varierer en god del fra år til år, men er generelt lavere enn behovet. Dette er en nasjonal trend, Trysil skiller seg ikke ut.
- Vedlikehold av skogsbilveger er det varierende, men generelt bra aktivitetsnivå.
- En skogbruksplan gir en oversikt over skogressursene på en eiendom. Det er både en samla oversikt for hele eiendommen og blant annet miljøforhold. For å få levert tømmer må skogeier ha oversikt over og ta hensyn til miljøforhold på sin eiendom. I tillegg må han vite hvor tømmeret står og hvilke kvanta og kvaliteter det er. Store deler av Trysil har gamle skogbruksplaner. Bildet av skogbruksplanlegginga som er utført er sammensatt og uoversiktlig.
- Den nasjonale satsingen på bioøkonomi og klimatiltak er spesielt gunstige for skogbruket

Utfordringer

- Opprettholde avvirkningsnivået
- Sikre oppdaterte skogbruksplaner med miljøregistreringer
- Sikre ombygging av gamle skogsbilveger slik at de tilfredsstillende dagens standard
- Sikre nybygging av skogsbilveger der det er behov
- Opprettholde og helst øke vedlikeholdet av skogsbilvegene
- Utbedre gamle bruer
- Etablering og stell av ny skog

Jordbruk

Status

Kommunen ligger i et marginalt område for jordbruksproduksjon og kjennetegnes med næringsfattig jordsmonn, høyereliggende bruk (67% over 400 m.o.h), varme er minimumsfaktor i vekstsesongen. Jordbruket er basert på gras- og husdyrproduksjon.

- Stor aktivitet og optimisme i næringa de siste årene, blant annet som følge av Landbruksfondet som ble etablert i 2013. Gjennom fondet gis det tilskudd til grøfting, nydyrking og landbruksbygg. Over halvparten av produsentene har fått midler fra fondet. Mer enn hver tredje husdyrprodusent har fått midler til landbruksbygg, som representerer de virkelig store og tunge investeringene. Dette har igjen vært med på å bidra til generasjonsskifte på mange eiendommer, slik at det de siste åra har blitt mange yngre brukere i kommunen.
- Pr 1. januar 2019 var det 58 søkere om produksjonstilskudd, dvs. aktive jordbruksbedrifter. Disse driver til sammen 15 650 daa jordbruksareal. I Trysil er enkeltbrukene relativt små (dette innebærer betydelig leie av jordbruksareal). Tallet har økt noe de siste to årene.
- Arealet i drift er relativt stabilt. I de delene av kommunen hvor det er få aktive jordbrukere igjen ser vi en tendens til at jorda blir liggende brakk når en bruker slutter. Gjengroing har store konsekvenser for kulturlandskapet.
- De viktigste produksjonene er mjølkeku (20 bruk), ammeku og kjøttproduksjon på storfe (15 bruk) og sau (på 8 bruk). Pr i dag er det nedgang i antall mjølkeprodusenter og i saueholdet, mens det er en økning i antall besetninger med ammeku og kjøttproduksjon på storfe.

- Stort behov for grøfting av jordbruksareal. Gunstige tilskuddsordninger (Landbruksfondet og statstilskudd) har bidratt til økt aktivitet, men aktiviteten kunne med fordel vært større. Flere nydyrkingsprosjekter er gjennomført, pga store kjøreavstander spesielt for de som driver store arealer og som har dyrkingsarealer i nærheten av garden. Tilskudd fra landbruksfondet har vært viktig for aktivitetsnivået.

Etter mange år med nedgang ser vi en positiv utvikling innenfor jordbruket, og næringen har potensiale for utvikling og vekst. Styrking av lønnsomheten i husdyrholdet er viktig for å opprettholde og øke lønnsomheten i jordbruket.

Utfordringer

- Landbruksfondet har hittil representert en sikkerhet for mange brukere i forhold til investering og videreutvikling av drifta på egen eiendom. Dette gjelder i særlig grad for store og langsiktige investeringer i landbruksbygg. Situasjonen for landbruksfondet er i dag den største enkeltutfordringa for videreutvikling av jordbruket i kommunen.
- Sikker tilgang til veterinær
- Usikkerhet knyttet til kjøp og salg av mjølkekvoter og nedskalering av mjølkeproduksjon
- Integrasjon av nye og unge brukere i produksjonsmiljøet
- Opprettholde produksjonsmiljø og faglig oppdatering
- Utvikle potensialet i lokal mat
- Øke aktiviteten på drenering og grøfting
- Opprettholde nødvendige ressurser og bemanning til forvaltning og utvikling av næringa og som støttestrukturer som landbruks tjenester, landbruksrådgiving og landbrukskontor.

Oppsummering

I kapitlet er følgende beskrevet: utviklingen i arbeidsplasser i ulike bransjer presentert, etableringsfrekvens, sysselsettingsandel, arbeidsmarkedsintegrasjon og utviklingen i verdiskaping, i tillegg er reiseliv og landbruk spesielt omtalt. Dette fordi disse næringene har hatt arbeidsplassvekst de siste årene, i tillegg til at de også representerer næringer med et ytterligere potensiale for vekst. Vi finner også andre bransjer der det i dag er vekst og potensiale for ytterligere vekst, som i privat tjenesteyting, bygg, anlegg og industri. I sistnevnte bransje, spesielt innen trebasert industri, foregår det nå flere interessante utviklingsprosjekt som vil bidra til arbeidsplassvekst.

Hva er årsaken til den positive arbeidsplassutviklingen Trysil har hatt siden 2015? Skyldes det ytre faktorer som vi lokalt i liten grad kan påvirke eller er det en konsekvens av systematisk arbeid med faktorer vi lokalt kan påvirke? Det er ikke gjort noen grundig analyse av dette men vi ønsker å trekke fram følgende som vi mener kan ha hatt betydning:

Ytre faktorer:

- Et vedvarende lavt rentenivå
- Et stadig økende privatforbruk
- Stor investeringsvilje i fritidsboliger
- Kronekurs

Lokale faktorer:

- Et positivt omdømme
- Felles mål og strategier (for eksempel reiselivsstrategi, næringsplan, kommuneplanens arealdel)
- Felles forståelse for betydningen av lokal verdiskaping i forhold til vekst og utvikling
- Befolkningsvekst
- Ekstra satsing gjennom lokale økonomiske virkemidler

Det er to måter en kommune kan skape ekstra vekst på. For det første kan kommunen skape kvaliteter som øker innflytting og redusere utflytting, *bostedsattraktivitet*. For det andre kan kommunen skape næringsattraktivitet som skaper vekst i antall arbeidsplasser. Telemarksforskning har som tidligere nevnt utarbeidet en metode for å måle samlet attraktivitet. For Trysil viser den en svært positiv utvikling fra 2015 til 2018. Sammenlignet med andre kommuner i landet rangeres Trysil som nr. 168.

Hva må så til for å opprettholde og øke attraktiviteten? I følge Telemarksforskning må det arbeides parallelt med tiltak innenfor attraktivitetsdimensjonene: Bosted, besøk og bedrift. Dette er beskrevet nærmere i kap. 3.2.3 Attraktivitetsmodellen.

5.4 Bosetting og boligbygging

Status i dag

Etter mange år med nedgang i folketallet har Trysil kommune hatt folketallsvekst hvert år etter 2015. Ved å se på fordeling av innbyggertall og bosettingsmønsteret så er utviklingstrekkene etter 2015 ganske lik den vi har sett fram til dette årstallet. Generelt sett er det en nedgang i grendene, mens den største veksten er i Innbygda. Det vises til grafene i kap. 5.1 som viser geografisk fordeling av innbyggerne i kommunen. Selv om folketallsutviklingen i grunnkretsene i grendene generelt er negativ, både med utgangspunkt i årene 2009 og også i 2015, så har halvparten av grunnkretsene i grendene hatt en bedre folketallsutvikling fra 2015 – 2019 enn i perioden 2009 – 2015.

Mønstrene i flytting er at flest unge og barnefamilier flytter til Innbygda (basert på utvikling i elevtall ved skolene). Landbruksnæringa har hatt en oppsving i Trysil, og det har vært en god økning i antall arbeidsplasser i landbruket siden 2016. Generasjonsskiftene har medført at flere yngre har overtatt landbrukseiendommer og bosatt seg i grendene.

Trysil har også mange sesongarbeidere som har behov for boliger. Sesongarbeidsplassene følger i stor grad arbeidskraftbehovet i høysesong for vinteraktiviteter. Trenden de siste tre årene viser at antall sesongarbeidere går noe ned, mens antall arbeidsforhold er relativt stabilt. Det betyr mest sannsynlig at flere sesongarbeidere kombinerer flere jobber enn før og at flere sesongarbeidere har fått arbeid hele året, og dermed bosetter seg fast i kommunen.

Boligene som Trysil kommune eier selv går i all hovedsak i utleie til de som defineres som vanskeligstilte på boligmarkedet. Her har kommunen plikt til å stille boliger til rådighet. I boligporteføljen til NAV blir det benyttet i underkant av 40 kommunalt eide boliger og rundt 90 boliger som blir innleid fra private. I de senere årene har det generelt vært vanskelig å få tak i boliger og boligtomter.

Utviklingstrekk

Økt tilflytting og da spesielt til de sentrumsnære områdene, medfører behov for flere boliger i og rundt sentrum. Sommerturisme har økt i Trysil, så behovet vil også være større utenom vintersesong enn det som har vært tilfellet fram til nå. Flere yngre, herunder barnefamilier, ønsker å bo sentrumsnært. I dag er det vanskelig å finne tilstrekkelig med egnede sentrumsnære boliger til å dekke etterspørselen. Prisnivået på boligene har stor betydning for tilflytting til kommunen. Utviklingstrekkene i tilflyttingen tilsier at det bør finnes sentrumsnære boliger i forskjellige kategorier og i forskjellige prisnivå. I dette ligger også behovet for tilstrekkelig antall utleieboliger.

Trysil kommune er i gang med å utvikle sentrumsnære eneboligtomter gjennom revisjon av reguleringsplanen Bygdeberget nord. I boligfeltet blir det også tilrettelagt for bygging av utleieleiligheter. Leilighetene vil bli oppført av private utbyggere og med gunstig

finansieringsordninger knyttet til Husbankens virkemidler. Som et resultat av ordningen kan Trysil kommune disponere inntil 40% (ca 10 stk) av leilighetene til vanskeligstilte på boligmarkedet. Resten av boligene leies ut på det åpne markedet. Eneboligene i boligfeltet vil også kunne bygges med utleieenhet.

Trysil kommune gjennomførte en innbyggerundersøkelse i 2017, hvor blant annet bopreferanser var en del av undersøkelsen. Svarprosenten på undersøkelsen var 50%, og resultatene viser noen viktige trekk blant annet for hvordan folk ønsker å bo. De fleste ønsker å bo der de bor så lenge de kan. Endring i helsesituasjon, å miste muligheten for å kjøre bil, eller problemer med å leve i nåværende bolig grunnet boligens utforming er situasjonene som respondentene oppgir som gjør det mest aktuelt å flytte. Mer om undersøkelsen her: (<https://www.trysil.kommune.no/tema/bolig-og-eiendom/Sider/Innbyggerunders%C3%B8kelsen-2017.aspx>).

Lokale utfordringer

Arbeidsplasser og tilgjengelige boliger er viktige faktorer for folketallsvekst. Det er spesielt i Innbygda (sentrumsområdet) at etterspørselen etter boliger er størst. De boligene som er tilgjengelig i sentrum har et så høyt prisnivå at det er vanskelig for yngre å eie og komme inn på boligmarkedet. Det er vanskelig nok å finne sentrumsnære boliger som kan leies.

Etterspørselen etter sentrumsnære og rimeligere boliger har i for liten grad blitt ivaretatt gjennom det private markedet. Trysil kommune har her en viktig oppgave for å kunne ivareta sin rolle som samfunnsutvikler. Det er behov for å ta langt sterkere grep om boligsituasjonen enn det som har blitt gjort de senere årene. Trysil kommune må bidra til strategiske grep, men også iverksette konkrete tiltak for å bli en god samfunnsutvikler innenfor boligområdet.

For de som ønsker å eie egen bolig og komme inn på boligmarkedet er prisnivået en av de største utfordringene. Bankene setter egenandelskravet til 15%. Egenandelen er inngangsbilletten, så sant betalingsevnen for øvrig er god nok. Boligkjøper og også bankene styrer mulighetene på individnivå. Gjennom en mer dynamisk boligstrategi, så kan Trysil kommune bidra med å etablere flere sentrumsnære boliger og med det sørge for at det finnes tilstrekkelig antall boliger. Når forutsetningen om flere tilgjengelige sentrumsnære boliger er på plass, så kan Trysil kommune selge noen av sine boliger. Noen av disse boligene har behov for å bli pusset opp og kan selges rimelig. Dette kan bli en mulighet for yngre for å komme inn på boligmarkedet.

5.5 Arealbruk og miljø

Status

Trysil kommune er en stor kommune geografisk og dekker totalt 3014 km² beliggende fra det laveste på ca. 300 m.o.h. ved Lutnes til toppen av Tverrfjellet på 1209 m.o.h. Av dette er ca. 70 % skog, 14 % myr og 11 % snaufjell. Vann og vassdrag utgjør ca. 3 % av arealet, dyrket mark ca. 1 % og annet areal ca. 2 % (kilde: Kartverket).

Det arealinngrepet utgjør størst areal i Trysil er hyttebygging. Det er ikke beregnet hvor stort areal dette utgjør, men de største konsentrasjonene er knyttet til de fjellnære arealene rundt Trysilfjellet og i nordre og østre deler av kommunen. Det finnes i dag ca. 5300 private hytter i Trysil, og i tillegg til dette er det rundt Trysilfjellet også arealer med konsentrert fritidsbebyggelse (fritidsleiligheter og hoteller). Øvrig bebyggelse er i hovedsak knyttet til Innbygda og grendene, med noe spredt bebyggelse langs hovedvegene. Offentlige og private veger dekker mesteparten av kommunen og utgjør også et arealinngrep.

Utviklingstrekk

Trysil kommune har som et hovedmål å bli Nordens ledende bærekraftige helårs reiselivsdestinasjon (Kommuneplan, langsiktig del 2009-2020). I dette ligger bl.a. å fortsatt legge til rette for ny hyttebygging i ulike deler av kommunen. I kommuneplanens arealdel 2014-2025 er det avsatt arealer for hyttebygging med en totalramme på ca. 6.900 private hytter, hvilket tilsier at det finnes ca. 1.600 ubebygde hyttetomter i Trysil i dag. I tillegg finnes ledige arealer for konsentrert fritidsbebyggelse rundt Trysilfjellet.

Bygging av ny fritidsbebyggelse har gått i bølger opp gjennom årene. De siste 3 årene har det vært svært høy byggeaktivitet både når det gjelder private hytter og konsentrert fritidsbebyggelse. Utbyggingen har i stor grad vært knyttet til Trysilfjellet og Innbygda/Nybergsund. En stor del av utbyggingsreserven på hyttetomter i kommunen ligger i andre deler av kommunen enn i Trysilfjellområdet. Dersom utbyggingstakten fortsetter framover må det forventes etterspørsel etter nye utbyggingsområder spesielt rundt Trysilfjellet i nær framtid.

Lokale utfordringer

Økende antall, bruk og standard på fritidsbebyggelsen innebærer at en større del av befolkningen får dekket sine fritids- og friluftsbegreav og med dette økt livskvalitet. Denne utviklingen gir også mange positive lokale ringvirkninger, som økonomiske ringvirkninger for grunneiere, økt grunnlag for lokal handel og tjenesteyting, bedre og flere aktivitetstilbud.

Denne utviklingen gir også areal- og miljømessige utfordringer, som økt vegbygging, biltransport og klimautslipp, arealforbruk og landskapsinngrep, påvirkning på naturmangfoldet, økt ferdsel i sårbare områder, reduksjon av store sammenhengende naturområder og økt energiforbruk. Kunnskapen om den samlede virkningen av eksisterende og ny hyttebygging er imidlertid mangelfull.

Det er behov for en lokal langsiktig og helhetlig arealpolitikk for fritidsbebyggelse i Trysil kommune. Denne må være kunnskapsbasert, tydelig og forutsigbar, og legge grunnlag for en bærekraftig utvikling.

5.6 Miljø og klima

Status

Energibruk og utslipp av klimagasser er viktige, globale miljøspørsmål. FNs to-graders mål innebærer at klimagassutslippene pr verdens borger må reduseres til 2 tonn pr år innen 2050. I dag er utslippene av klimagasser per innbygger i Norge over 10 tonn per år. Svarene på denne utfordringen ligger delvis i lokale tiltak.

Kommunen er planmyndighet, reguleringsinstans og tilrettelegger. Med bakgrunn i dette har kommunen plikter og muligheter for å skape bærekraftig samfunnsutvikling. Den kan aktivt bruke de virkemidler den rår over i sine ulike roller. Dette er i hovedsak:

- Egen organisasjon og virksomhet.
- Gjennom innkjøp vise vilje til å betale for eventuell merkostnad for mer miljøvennlig leveranse.
- Lokal forvaltningsmyndighet av Plan- og bygningsloven, utnytte mulighetene det gir.
- I undervisningsrollen, gi kunnskap til skoler og barnehager om klima og energi.
- Være pådriver overfor lokalt næringsliv, slik at disse gjennomfører tiltak.
- Være pådriver overfor egen befolkning og lokale organisasjoner slik at disse gjennomfører tiltak.

- Være pådriver overfor nabokommuner, fylkeskommune og stat. Spesielt relevant for transportløsninger og samferdsel.
- Gjennom informasjonsspredning, sikre oppfølging av klima- og energiplan og informere om utviklingen internt og eksternt.

Vi har nå en gjeldende energi- og klimaplan fra 2007. Denne er under revisjon og dersom alt går etter planen vil ny plan bli vedtatt først på nyåret i 2020. Revisjonen er gjennomført som et regionprosjekt i regi av «Energi- og klima i Sør-Østerdal (EKSØ)». Det er utarbeidet felles mal-struktur for planene og det er foreslått en rekke områder som EKSØ kan jobbe videre med i prosjektperioden. Formålet med planen er å gi rammer for kommunens klima- og energiarbeid.

Klimaplanen inngår i kommunens overordna plansystem og skal gi føringer for kommunens planlegging, og for myndighet- og virksomhetsutøvelse. Den skal være et redskap som gir kommunen grunnlag for beslutninger som involverer klimaspørsmål. Planen er oppdelt i 9 tema og avsluttes med et kapittel om oppfølging av planen og regionsamarbeid.

Hvert tema er delt opp i en tekstdel med status og utfordringer og en måldel som beskriver kommunens overordnede målsettinger innenfor hvert tema og strategier for å oppnå disse målene. Hvert tema har også et sett med indikatorer som kan benyttes til å følge utviklingen av kommunens energi- og klimaarbeid.

Utviklingstrekk

Klimaspørsmålet er en av de aller største, om ikke den aller største utfordringen samfunnet vårt må løse per 2019. Vi ser flere og flere bevis på at de effektene som det er spådd at et varmere klima vil gi holder stikk. Selv om vi nordmenn på langt nær er av dem som vil bli hardest rammet av et varmere klima i den nærmeste tiden, så er det udiskutabelt at også vi vil bli rammet. Vi må derfor alle bidra til å få ned utslippene av klimagasser og sikte mot FNs to-graders mål.

Klima er i større og større grad en del av samfunnsdebatten. Særlig den oppvoksende generasjon som skal leve med konsekvensene av de beslutningene som tas i dag er svært opptatt av dette. Det skjer også veldig mye bra både på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

Lokale utfordringer

I forbindelse med arbeidet med ny klima- og energiplan har vi fått utarbeidet et utslippsregnskap for Trysil kommune. Dette viser at det høyeste utslippet er knyttet til sektoren vegtrafikk, som til sammen slapp ut 10 kt CO₂e (41 % av de totale utslippene). I planutkastet er det foreslått at vi innen 2030 skal redusere utslippet fra det samlede transportarbeidet i kommunen med 45 % sammenlignet med 2009.

For kommunens egen virksomhet, så er det særlig helse og sosial- og vann, avløp og renovasjonssektorene som står for det største klimaavtrykket. Også grunnskole kommer høyt opp, da særlig pga. bygg og infrastruktur, og reise og transport.

Den geografiske beliggenheten gjør at transport er en klimamessig stor utfordring for næringslivet.

Tallene fra klimagassregnskapet gir oss en god pekepinn på hvor det er mest å hente på å sette inn tiltak. Det er foreslått som et hovedmål for kommunens egen virksomhet at vi skal ha en karbonnøytral drift innen 2030. Dette gjør seg ikke selv og det må til mange små og store delprosjekter og -tiltak under dette for å nå målet. Et konkret eksempel det jobbes videre allerede nå, gjennom EKSØ-samarbeidet, er utarbeidelsen av en egen mobilitetsstrategi for Sør-Østerdal – fossilfri transport i distriktet.

5.7 Sentrumsutvikling

Status

Områdeplan for sentrum er under utarbeidelse. Bakgrunnen for å starte opp med arbeidet var at man i liten grad har fått den fortettingen som reguleringsplanen for indre sone i sentrum (vedtatt 2003) la opp til, det har i mindre grad kommet investeringer i ny forretnings- og næringsbebyggelse, og det er heller ikke bygget hotellsenger eller andre typer gjestesenger i sentrum. Det har heller ikke lyktes å etablere felles parkeringsløsninger. Vi har fortsatt utfordringer knyttet til trafikkavvikling i sentrum, både når det gjelder «intern trafikkavvikling» (for eksempel rundt skole og legesenter) og økt trafikk i høysesongen i reiselivsnæringen. I tillegg har vi fortsatt utfordringer med å knytte reiselivsnæringen i Trysilfjellet og Innbygda/sentrum sammen og utnytte potensialet som ligger i å få flere gjester til å besøke og benytte seg av tilbudene innen varehandel, servering etc i sentrum.

Det har blitt bygd en del nye boliger gjennom sentrumsnære leilighetsbygg, men det er fortsatt behov for boliger i sentrum/sentrumsnært, se for øvrig avsnitt om bosetting og boligbygging.

Utviklingstrekk

Det er flere utviklingstrekk som har betydning for sentrum og sentrumsutviklingen, blant annet boligbehov, sannsynlig økning i antall besøkende knyttet til reiselivet (jf. reiselivsstrategien), «intern sentralisering» (folketalutvikling og bosettingsmønsteret innad i kommunen), utfordrende situasjon for handelsnæringen (bla. konkurranse fra netthandel) og også serveringssteder. Utvikling av et levende sentrum og også «urbane kvaliteter» er nært knyttet til attraktivitet for potensielle tilflyttere og besøkende.

Forventninger til sentrumsutviklingen vil i stor grad være knyttet til fortetting, utforming og boliger, grønne element, tilrettelegging for fysisk aktivitet og trivsel, møteplasser, universell utforming, handel og næring, etablering av arbeidsplasser, kollektivknutepunkt, tilrettelegging for gang og sykkel, og arkitektur i sentrumsutviklingen.

Lokale utfordringer

Det er mer komplisert å bygge i sentrumsområder enn i spredtbygde områder. Mange hensyn må tas for å sikre kvalitet, mangfold og god tilgjengelighet for befolkning og brukere. Historiske elementer skal sikres, grønne lunger bevares og handelen sikres gode vilkår.

Det overordnede målet for sentrumsplanen er å legge til rette for og bygge opp under et mål om et såkalt 365-dagers sentrum. Med dette menes et sentrum som er velfungerende og attraktivt 365 dager i året – et helårssentrum både for innbyggerne og besøkende. Utfordringene ligger i det å vektlegge ulike hensyn og interessegrupper mot hverandre ut fra et ønske om å maksimere velferden for de som på ulike måter bruker sentrum.

En annen utfordring er hvordan kommunen skal ivareta sin rolle som samfunnsutvikler når det gjelder videre utvikling av sentrum etter at sentrumsplanen er vedtatt. Sentrumsplanen gir kun rammene for utvikling av sentrum og utløser i seg selv ingen konkrete tiltak. Et samarbeid mellom kommunen og private aktører har en potensielt større «utviklingskraft» enn den enkelte alene. Prosessen med sentrumsplanen har skapt stort engasjement, og det har kommet mange innspill om ønskede konkrete tiltak som dels krevet innsats fra private aktører, dels offentlig innsats. Ønskede tiltak omfatter alt fra beplantning, møteplasser, arrangementer, og fasiliteter i grøntområder til trafikal infrastruktur og gang – og sykkelveger. Roller må avklares, ansvar adresseres, og ikke minst må ressursbehov og finansiering avklares. Hvordan man skal finansiere utvikling av fellesgoder er en nærliggende problemstilling.

5.8 Transport og infrastruktur

Status

Offentlig busstilbud mellom grender og sentrum dekker ikke behovet for persontransport i stor nok grad. Privatbilisme er nødvendig for å dekke transportbehovet. Mellom Trysil og Elverum er det pr i dag seks daglige avganger. Ekspressbusstilbudet til Oslo varierer gjennom året, og har flere avganger i vintersesongen enn om sommeren. Ekspressbussen har også relativt høy billettpris. Antall taxiløyver har ligget på samme nivå over lengre tid. Reguleringen på antall løyver blir opphevet i 2020, og kan føre til at det blir endringer i antall løyver i Trysil. Skibusstilbudet har blitt bedre og ses nå i sammenheng med lokalbusstilbudet.

Vegnettet har stor andel med grusveger. Det er gitt mulighet for lengre vogntog og høyere akseltrykk i de siste årene. Vintervedlikeholdet på vegene holder bra standard. Ny flyplass rett over grensa på svensk side vil endre tilgjengeligheten og muligheten for å komme ut og inn av kommunen.

Kommunalt vann- og avløpsledningsnett i Trysil er godt utbygget i de sentrumsnære områdene. Det er likevel mange som ikke er koblet til det kommunale ledningsnettet. I hytteområder blir det stilt krav om felles renseanlegg. I tillegg er det mange separate avløpsanlegg, både på boliger og fritidsboliger.

Høyhastighets bredbånd er bra utbygd. Det er lagt opp til videre utbygging som i løpet av de to kommende to årene vil dekke hele kommunen.

Utviklingstrekk

Antall personer som besøker og oppholder seg i kommunen er økende. Det er spesielt i høysesong for besøksnæringene at antall personer er høyest. Dette stiller krav til offentlig infrastruktur som veger, vann og avløp, renovasjon, transportløsninger og også krav til infrastruktur innen bredbånd. Bredbåndsutbygging er viktig for kommunens fastboende. Dette gjelder både for å kunne drive næring, men også for eksempel knyttet til velferdsteknologi. Belastningen på kommunens renseanlegg begynner å nå en terskel for utnyttet kapasitet. På kommunale veger er det et stipulert etterslep på vedlikeholdet på om lag 14 mill. kr. Dette dreier seg i hovedsak om tre temaer; reasfaltering i boligområder, grøfter og manglende grusing. Både kommunen og fylkeskommunen har mange kilometer med grusveger. For å ha gode veger, er det viktig at det investeres i veger og at vegene vedlikeholdes. Trafikkbelastningen på vegene, både de kommunale, de fylkeskommunale og riksvegene, er langt høyere enn innbyggertallet skulle tilsi.

Lokale utfordringer

Utfordringer innen vann/avløp er å være i forkant av større utbygginger med bygging av infrastruktur i form av ledningsnett samt å ha tilstrekkelig med kapasitet til enhver tid. For å sikre at ledningsnettet, både for avløp og vann, holder god nok standard, er det viktig å følge utskiftningstakten som det er lagt opp til hovedplanen for vann og avløp. Dette er kostbare prosjekter, men er helt nødvendige for å sikre kvaliteten på vann og også hindre forurensning fra avløpsnettet.

En utfordring som det arbeides med er etterbruk og behandling av slam. Fylkesmannen har gitt dispensasjon for deponering av slam på Kabbediket, men kommunen kan ikke belage seg på å ha dispensasjon som permanent ordning. Alternativene er å håndtere slammet ved å kjøre det til anlegg i andre kommuner eller å håndtere slammet selv. Det jobbes for å finne muligheter til å kunne håndtere slam i egen regi.

Innen taxinæringen er det viktig med nok løyver i høysesongen for å ta av for transportbehovet. Det er videre en stor utfordring med god nok kollektivtransport og da spesielt mellom grender og sentrum, men også inn og ut av kommunen.

En annen utfordring er at innbyggerne i stor grad er avhengig av privatbiler, da kollektivtilbudet ikke dekker behovet godt nok. Bruk av privatbiler stiller krav til kvaliteten på vegnettet, både det kommunale, det fylkeskommunale og riksvegnettet. Vegnettet til og fra Trysil, og da særlig RV 25, må holde god standard. Trafikken er meget stor i høysesong i reiselivet. Godt vedlikeholdte veger er også viktig for at Trysil fortsatt skal være et attraktivt reisemål. Utfordringen på det kommunale vegnettet er å øke midler til investeringer for å heve standarden på vegnettet. Dette vil medføre at det blir enklere å vedlikeholde vegnettet og ha bedre kommunale veger enn i dag. Reisetiden mellom sentrum og grendene vil kunne kortes ned.

5.9 Samfunnssikkerhet og beredskap

Status

På overordnet nivå har det fram til nå vært fare for skader ved flom som har hatt størst fokus i beredskapsarbeidet. Flomfaren kan være kritisk ift materielle verdier, og det er også i forbindelse med flom at kriseledelsen har vært samlet de siste årene. Utenom i flomsituasjoner er det i forbindelse med øvelser og i møter med beredskapsrådet at kriseledelsen har vært samlet. Beredskapsarbeidet i Trysil har for øvrig god forankring i øverste administrative og politiske ledelse. Kommunen har et planverk som benyttes i krisesituasjoner. Planverk og tiltakskort er best kjent for beredskapskoordinator, men også kriseledelsen. Planverket totalt sett er ikke like godt kjent for de som ikke innehar noen av disse rollene, samtidig er planverket ganske godt kjent for de som har ansvar innenfor deler av planverket. Trysil kommune har etablert møteplasser med eksterne instanser som politi, brannvesen, sivilforsvaret osv, men også med nærliggende kommuner både på norsk og svensk side.

Utviklingstrekk

Selv om kommunen fram til nå har hatt relativt få hendelser med stor alvorlighetsgrad og stort omfang, må kommunen også være forberedt på at andre type hendelser enn det vi har hatt erfaring med fram til nå kan oppstå. Store skogbranner, storbrann knyttet til store og sentrale bygg, forurensning av drikkevann og lengre perioder med bortfall av strøm på kaldeste vinteren osv, har vi vært forskånet for. Kombineres dette med perioder i året når vi har som mest besøkende kan hendelsene få et helt annet og mye større omfang enn det vi er forberedt på. I et større perspektiv kan utviklingen rundt oss bidra til at hendelsene blir mer ekstreme enn det vi er vant til å håndtere. Under er det satt opp noen momenter som i tillegg viser noe av den utviklingen kommunen er en del av.

- Et økende antall besøkende vil gi økt press på nødetater og helsetjeneste/legevakt
- Aktiviteter knyttet til Scandinavian Mountains Flyplass ved Sälen er et nytt risikomoment i våre nærområder som krever sine planer.
- Et våtere og villere klima berører også våre områder av landet, der de tradisjonelle vårflommene i elvene som følge av snøsmelting avløses av eller kommer i tillegg til lokale oversvømmelser i bekker og åer som følge av store nedbørsmengder på andre tider av året.
- En økende avhengighet av elektrisitet og EKOM-tjenester gjør store deler av samfunnet sårbart. Kommunen må bistå med å gjøre befolkningen forberedt på dette, men også kunne ivareta egen tjenesteproduksjon ved et bortfall.
- Sentrale myndigheter har et økt fokus på beredskap og stiller høyere krav til kommunenes arbeid innen dette området.
- Det er økt forventning i befolkningen til at kommunene har systemer for å takle de utfordringer/hendelser som oppstår.

Lokal utfordringer

En av våre største utfordringer vil være å forberede seg på å håndtere andre typer alvorlige hendelser enn det vi har gjort fram til nå. Kommunen har en viktig rolle i å utarbeide gode risiko- og sårbarhetsanalyser for både å forebygge og å planlegge for håndtering av uønskede hendelser.

Utviklingstrekkene viser også at det vil bli stadig større press på nødetater og helsetjenester/legetjenester. Det kan være at omfanget av hendelsene vil kreve langt større tilgang på materiell og utstyr enn det vi har tilgjengelig i dag, men også kompetanse ift. hendelsenes karakter. I en slik sammenheng vil det være viktig å kunne ha et godt samarbeid og også samordning med nærliggende kommuner, både på svensk og norsk side av grensen. Trysil kommune har tidligere invitert til samarbeid og samordning, men dette kan helt klart utvides til også å gjelde flere kommuner.

For å sikre videreføring av kunnskap ervervet gjennom erfaringer bør en framover ha økt fokus på forbedring av planverk. Internt i organisasjonen er det viktig at et tilstrekkelig antall ansatte har god kjennskap til overordnede beredskapsplan og kan bistå med stabsarbeid i kriseledelsen. Dette krever intern opplæring og øvelser. Det er et lederansvar å sørge for at avdelingsledere og fagledere får erfaring med beredskapsplanene og at de disse ansatte også trekkes med i øvelser. Informasjon er et særdeles viktig område i krisesituasjoner. Å ha en proaktiv informasjonstjeneste er et viktig bidrag til å komme ut tidlig med korrekt informasjon for å dempe spekulasjoner og bevare roen i befolkningen når en situasjon oppstår, noe som krever gode faglige innspill og fakta.

6 Kommunal tjenesteyting

Kommunen har ansvar for å levere offentlige tjenester. Når det gjelder utfordringer innenfor kommunal tjenesteyting har vi her valgt å konsentrere oss om de store samfunnsområdene oppvekst, kultur, helse, sosial og omsorgstjenester. I tillegg har temaet digitalisering fått egen omtale, da digitalisering i tjenesteproduksjonen er et sentralt tema som er relevant for en rekke av kommunens tjenester.

6.1 Oppvekst og kultur

Skole

Trysilskolen har fire kommunale og to private enheter. Elevtallet vil gå ned i årene som kommer ut i fra fødselstallene. De siste årene har det vært svært lave fødselstall i grendene. Dersom bosettingsmønsteret utvikler seg som det har gjort til nå, vil elevtallet i Innbygda holde seg stabilt eller øke i årene fremover selv om man eventuelt får en befolkningsnedgang i kommunen totalt sett.

Skolekrets	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Innbygda	29	38	39	34	36	32	32	28	16	35	29	31	28	36
Søre Osen	2	3	1	1	2	0	1	4	0	1	0	1	4	0
Tørberget	7	3	3	3	4	8	2	3	6	0	1	2	3	0
Ljørdalen	1	2	1	0	2	0	0	3	2	3	2	0	2	0
Nybergsund	14	8	6	11	10	7	5	2	10	9	13	9	5	11
Østby	4	6	2	5	3	4	4	2	1	7	1	3	3	4
Plassen	2	4	4	1	3	3	0	1	2	1	0	2	2	3
ordet/Slettå	16	14	14	4	9	10	8	9	10	8	4	6	4	6
	75	78	70	59	69	64	52	52	47	64	50	54	51	60

FIGUR: FØDSELSTALL FORDELT PÅ POSTNUMMER I HVERT ÅRSKULL 2006-2019. KILDE: SSB SUPPLERT MED TALL FRA TRYSIL HELSESTASJON FOR DE TO SISTE ÅRENE.

Nasjonale prøver på femte trinn viser at vi har for stor andel på nivå 1 (laveste nivå). Nivået på lesing er ganske bra, men vi har over tid for svake resultater i engelsk og regning. I enden av dette må vi også bedre eksamensresultatene på 10. trinn. Vi ser en framgang på resultatene på nasjonale prøver på 8. og 9. trinn, men vi er for ujevne på grunnskolepoeng. Den nye Stortingsmeldingen *Tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage og skole* vil være et viktig styringsredskap når vi skal utvikle hvordan vi driver tilpasset opplæring. I Trysil ligger vi høyt på antall elever som har spesialundervisning, og vi bruker i for stor grad ufaglærte i dette.

Utfordring 1 Læringskultur

Vi scorer lavt på språkutvikling hos gutter på fireårskontrollen, på regning og engelsk på femte trinn og grunnskolepoeng på 10. trinn. Som politikere, administrasjon og voksne i barnehage og skole må vi formidle at læring er viktig – og artig! Vi må stimulere til læring støttende aktiviteter hjemme, i barnehagen, på SFO og gjennom hele skoledagen. Lek er svært viktig, men vi må forstå og planlegge vår virksomhet slik at lek også gir læring – sosialt og faglig.

Utfordring 2 Faglig trivsel

Elevene i Trysilskolen trives på skolen og de har et godt forhold til de voksne. Men det er kun 77 % av elevene i barneskolene og 54 % av elevene i ungdomsskolen i Trysil som oppgir at de liker å lære på skolen (*Slik har jeg det*). Dette bekreftes i *Elevundersøkelsen* og i *Kultur for læring*.

Samtidig viser *Elevundersøkelsen* at elevene i stor grad kommer til skolen med lyst til å lære. Vi må derfor rette fokuset mot hvordan vi underviser. Den nye læreplanen *Fagfornyelsen* har elementer som i tar innover seg denne utfordringen. Færre læringsmål, dybdelæring, mer tverrfaglig og praktisk arbeid og systematisk bruk at IKT er sentrale kjerneområder i den nye planen. Her er det mye viktig utviklingsarbeid for skolene i årene som kommer. Både lærere og elever er positive til den nye planen som skal tas i bruk høsten 2020. Det er et godt utgangspunkt for å utvikle det som skjer i klasserommet.

Utfordring 3 Kompetanse for kvalitet

Trysilskolen har et stort etterslep når vi skal møte kravet om at lærere som underviser i basisfag må ha 30 studiepoeng på barnetrinnet og 60 poeng på ungdomstrinnet. Dette skal gjelde fra 2025. Her skal vi jobbe systematisk i årene som kommer. Programmet *Kompetanse for kvalitet* skal sikre at lærerne i grunnskolen har formell kompetanse i basisfagene. Staten finansierer dette videreutdanningsprogrammet. God kompetanse hos lærerne er en forutsetning for gode læringsresultater og at elevene har god faglig trivsel. Trysil kommune har utviklet en plan fram til 2025 for hvordan vi skal ta dette kompetanseløftet.

Utfordring 4 For stor andel elever som har spesialpedagogiske tiltak

I skoleåret 2017/18 hadde 10,59 % av grunnskoleelevene i Trysil spesialpedagogisk tiltak. Vi ser ingen reduksjon av hvor mange som får et slikt tilbud i løpet av de 10 skoleårene. Vi må i større grad organisere undervisningen slik at elevene får tilpasset opplæring i klasserommet. Vi har nå innført en tolærermodell, og dette er en god plattform for i større grad å drive tilpasset opplæring for alle i klasserommet.

Barnehage

Ca. 65 % av barnehagebarna i Trysil går i kommunal barnehage og ca. 85-90 % av alle barnehagebarna har hel barnehageplass. Barna begynner i barnehagen når de er ca. 1 år - noen ganger tidligere. Ut fra Kostratall fra 2018 var dekningsgraden i andel barn 1-5 år med barnehageplass Trysil på 94,6 % mot 92,2 % i Kostragruppe 11 (Kostra står for Kommune-Stat-rapportering, og hvor kommunene er gruppert etter innbyggertall og økonomiske rammebetingelser). Trysil hadde 5,7 barn pr årsverk mot 5,9 i Kostragruppe 11.

Det ordinære barnehagetilbudet i Trysil er dyrere enn i sammenlignbare kommuner. Årsaker til dette er størrelsen på barnehagene, høy dekningsgrad, samt noen ledige plasser i fht bemanningsnorm gitt i lovkrav. Dette betyr høye utgifter per oppholdstime og høye satser for tilskudd til private barnehager.

Utviklingstrekk

Etterspørselen av barnehageplasser er størst og økende i Trysil sentrum. Det har vært en nedgang i antall barn i grendene. Ved de kommunale barnehagene er det færrest barn i Vestre Trysil. Andelen familier som søker om redusert foreldrebetaling ut fra lav inntekt er økende. I 2018 hadde 38 familier med i alt 46 barn, vedtak om redusert foreldrebetaling/gratis kjernetid etter husholdningens skattepliktige inntekt, dvs. under kr 533`. Hovedvekten lå i inntektsgruppene kr 350 000 – 500 000,-.

Barnehagens innhold bygger på et helhetlig læringssyn, hvor trygghet, omsorg, lek og læring er grunnleggende. Voksne skal tilrettelegge, inspirere og være støttende i barnas lek. Kartleggingsresultater viser at det er behov for å jobbe mer med arbeid om relasjoner og språkutvikling. Tiltak er iverksatt.

Lokale utfordringer

Utfordring 1 Fysiske forhold

De fysiske forholdene ved Nysted og Østmojordet barnehager er utfordrende; spesielt ved Nysted. Det er mangler etter arbeidsmiljølovens bestemmelser og en ny kommunal sentrumsbarnehage må komme på plass ut fra hensyn til forhold for både barn, foreldre og ansatte, men også ut fra økonomi da en samlet enhet kan drives kvalitetsmessig bedre og mer kostnadseffektivt enn to små enheter.

Utfordring 2 Personal

Kommunen må ha kvalifisert og nok personale som ved tidlig innsats kan jobbe bevisst og systematisk, særlig med språk og relasjoner slik at *Onga i Trysil* får en god start for ungdom – og voksenliv. Det er til tider vanskelig å rekruttere nye barnehagelærere.

Kultur

Trysil kommune skal være en aktiv kulturaktør og en aktiv samarbeidspartner og tilrettelegger for det frivillige og profesjonelle kulturlivet. Den overordnede Kulturplanen for Trysil kommune 2014-2024 er styrende for virksomheten og må revideres i kommende periode. Planen er delt opp i 13 satsingsområder innenfor kulturfeltet.

Gjennom Kommunedelplanen for kulturminner og kulturmiljø vil kommunen i tett samarbeid med andre aktører jobbe for å løfte kulturminnearbeidet i årene som kommer.

Utfordring 1 Kommunalt eierskap kulturbygg

Trysil kommune er nå eier av Trysil Bygdetun, anlegget på Støa kanal, Gammelskula og Bjønnsstugua. Dette gir oss mange muligheter til et bredt spekter av kulturaktiviteter. Eierskapet krever et tett samarbeid med Anno museum og frivilligheten.

Utfordring 2 Bredder og plass i kulturskolen

Trysil kulturskole er i stadig utvikling og samarbeider tettere med grunnskolen om musikk- og kulturoplæring. I Trysil kommune skal alle barn som ønsker det få et opplæringstilbud i musikk, dans, kunst. Det er stor andel av elevene som får tilbud på kulturskolen (ca30%), men fortsatt er det ventelister på fag. Det bør jobbes for å fjerne ventelistene og ses på om man kan øke bredden i tilbudet slik at det også omfatter andre fagretninger som teater og litteratur, slik rammeplanen for kulturskoler legger opp til nasjonalt. Kulturskolen skal ha tilbud som både er grunnprogram (for alle og gratis), kjerneprogram (søknad og kontingent) og talentprogram.

Utfordring 4 Biblioteket for alle

Biblioteket er en kulturarena for alle, og det jobbes for økt leselyst og utlån, samt at biblioteket skal være et levende aktivitetshus. Særlig barn og unge er et satsingsområde, og biblioteket fungerer nå også som skolebibliotek. I den nye *Nasjonale biblioteksstrategi 2020-2023* pekes det på at bibliotekene skal være rom for demokrati og dannelse. For å ivareta disse kravene, samt daglig drift og forventninger om service og aktivitet må det være nok bemanning på biblioteket, noe som i dag er på et minimum.

Utfordring 5 Et utdatert kulturhus

Kulturhuset Hagelund trenger rehabilitering for å bli et moderne kulturhus for både kino, teater, musikk og arrangement. Det er allerede slutført et forprosjekt som peker på behov og nye løsninger for kulturhuset med byggetegninger. Prosessen ble gjennomført med stor involvering fra profesjonelle aktører og frivillige som bruker huset. Rehabiliteringen avventer bevilgninger på investeringsbudsjettet.

Utfordring 6 Mer støtte til kulturaktivitet og formidling

Kulturavdelingen skal være en tilrettelegger for kulturaktiviteter og -formidling generelt gjennom hele året, og stimulerer til dette både gjennom egne arrangement og bidra for å hjelpe andre arrangører. Det er for lite kulturmidler i forhold til størrelsen på søknadene kommunen mottar. Kulturmidler til åpne prosjekter bør økes til lag og foreninger innen både kultur og idrett. Skjæraasendagene er Trysil kommunes kulturdager. De har kommet på et nivå man ønsker å opprettholde framover, men det bør stadig utvikles med flere involverte og flere samarbeidspartnere innen forskjellige målgrupper og i hele kommunen geografisk.

Utfordring 7 Ungdomsklubben for flere

Ungdomsklubben er i stor aktivitet med opptil 80 ungdommer som er innom i løpet av en åpningskveld. Det er viktig for Trysil kommune å ha en trygg og attraktiv møteplass for ungdom. Her får de møte trygge voksne, oppleve et sosialt fellesskap og delta på aktiviteter gjennom «aktiv på klubben» som er gratis og lavterskel. Det bør ses på å utvide med juniorklubb på fast basis.

6.2 Helse, omsorg og sosial

Utviklingstrekk

Folket i Trysil

Demografisk utvikling

Framskrevne befolkningstall for Trysil (2020-2040) viser at det blir flere eldre og færre i yrkesaktiv alder. Dette vil føre til økt etterspørsel etter helse- og omsorgstjenester, mangel på arbeidskraft og store økonomiske prioriteringsutfordringer for kommunen.

Helsetilstand i befolkningen (sykdomsforekomst)

Økning i den eldre delen av befolkningen vil medføre at flere har behov for tjenester (kognitiv svikt, sammensatte/komplekse sykdomsbilder) – f.eks. er økende alder den viktigste risikofaktoren for å utvikle demens (særlig etter fylte 80 år). Dessuten øker levealderen. Levekårsfaktorer som utdanningsnivå og inntekt (fattigdomsproblematikk) kan påvirke framtidig etterspørsel etter tjenester, jf. sosial ulikhet i helse/sosiale helseforskjeller. Ikke-smittsomme sykdommer som resultat av levevaner påvirker sykdomsforekomsten, f.eks. økning i andelen med fedme. Psykiske lidelser er også en viktig årsak til helsetap – de bidrar til sykefravær og er den vanligste årsaken til uførhet/uføretrygd i Norge.

Bomuligheter

Det er behov for å utvikle boligtilbud og lokalsamfunn som støtter opp om innbyggernes muligheter til å klare seg selv og bo trygt i egen bolig så lenge som mulig (ref. tidl. Innbygger-undersøkelse). Omsorgs-trappa i sektoren skal reflektere dette forhold. Dette vil være avgjørende for langsiktighet i tjenestepanleggingen og ikke minst for kommunens økonomi. Sektoren har fremhevet nødvendigheten av å gjennomføre en mulighetsstudie der man analyserer sammensetningen av boformer innenfor demens- og eldreomsorgen. Dette gjelder hjemme-tjeneste inkl. demensteam, dagsenterplasser, nye bofellesskap av type Østhagen og rene institusjonsplasser. Anbefalingen dreier seg om en videre dreining bort fra institusjon, som er en regional og nasjonal trend.

Turisme (gjesteinnbyggere)

Spesielt legesenteret påvirkes av turismen i Trysil, som i perioder gis et betydelig trykk på legevakt – nå både om vinteren (ski) og på sommeren (sykkel). Fra å være en kommune på ca. 6600 innbyggere, er vi i mange uker i året en «stor by» med 50-70 000 gjester. Den nye flyplassen i Sälén fra desember 2019 antas bare å forsterke denne utviklingen.

Samfunnets digitalisering

Digitaliseringen av samfunnet har og vil ha konsekvenser fremover, både tilsiktede og utilsiktede. Utviklingen griper dypt inn i arbeidslivet, privatlivet og samfunnet vårt. Virkningen av denne utviklingen og valg som gjøres blir kanskje først synlige om mange år. Det er ikke mulig å bremse denne utviklingen, men det er viktig at man er bevisst hvordan dette vil påvirke kommunens virke fremover. Kompetanse vil være et nøkkelbegrep i denne sammenheng.

Sektorens øvrige rammebetingelser

Sterk sentral styring

Sektoren styres i stor grad gjennom lover, forskrifter, retningslinjer og statsbudsjett. Politiske føringer som f.eks. samhandlingsreformen, primærhelsetjenestemeldingen, kvalitetsreformen *Leve hele livet* og flere folkehelsemeldinger har gitt kommunene flere og nye oppgaver («tjenester der pasientene bor») – og en ny kommunerolle. Ny nasjonal helse- og sykehusplan (Meld.St.7 (2019-2020, datert 22.11.2019) vil legge grunnlaget for utvikling av sykehusene framover – som også vil påvirke helse- og omsorgstjenestene i kommunene med tanke på ansvar og ressurser, jf. budsjettpress også i spesialisthelsetjenesten. Den medisinske utviklingen fører til at en større del av behandlingen i spesialisthelsetjenesten vil skje poliklinisk, og at kommunene vil få et stadig større ansvar for pasientene før, under og etter slik behandling.

Regjeringen legger i Medl.St.7 nå frem et helt nytt forslag om såkalte helse-felleskap (19 i tallet) som skal bedre samhandlingen mellom foretakene (spesialisthelsetjenesten) og kommunenes helse- og omsorg-tjenester. Det blir et slikt helsefelleskap for hele Innlandet. Dette er en avtale inngått mellom regjeringen og KS. Det skal dreie seg om særlig prioriterte grupper av pasienter/brukere, og er en klar erkjennelse av samhandlingsreformen har store mangler. Det er uklart hva slags type organisasjon dette skal bli, og ikke minst om det hører finansiering til, noe ikke minst Legeforeningen etterspør.

Økonomiske rammebetingelser

Den kommunale økonomi er gradvis blitt svekket – inntektene samsvarer ikke med utgiftene. Dette medfører en kontinuerlig runddans med tanke på effektivisering og rasjonalisering – i mange tilfeller har man ikke fått gjennomført det ene innsparingstiltaket før det andre står for tur. Økt tjenestebehov fremover vil utgjøre en ytterligere økonomisk belastning for kommunen. Gjennomføring av de mange lovpålagte oppgavene på en forsvarlig og kvalitativt god måte er kostnadskreven – og ev. vekst i helse- og omsorgstjenestens budsjetter som følge av sentrale politiske føringer kommer gjerne i form av frie inntekter til kommunen, dvs. gjennomføres innenfor

rammen som gis. Sektoren er i tillegg prisgitt de avgjørelser som tas av andre (les spesialisthelsetjenesten) vedrørende mange av våre brukere – som igjen påvirker ressurser og økonomi. Innstramminger i tilskuddsordningen for særlig ressurskrevende helse- og omsorgstjenester, selv om tjenestebehovet er det samme, bidrar også til økt press.

Personell og kompetanse

Bemanningsbehovet i sektoren vil med stor sannsynlighet øke sterkt fremover, jf. demografisk utvikling. Nedgang i andel personer i yrkesaktiv alder i forhold til andel eldre (aldersbæreevnen) vil medføre problemer med å rekruttere tilstrekkelig arbeidskraft til sektoren. Nasjonale fremskrevne tall i Meld. St. 15 *Leve hele livet* viser at det i år 2000 var 4,7 personer i yrkesaktiv alder per eldre, mens koeffisienten for aldersbæreevne reduseres til 3,5 i 2030 og 2,9 i 2050. En svekkelse i pårørendeomsorg/familiebasert omsorg – eller at denne ikke vil øke fra dagens nivå – vil også øke trykket på den offentlige omsorgen betydelig når det gjelder antall årsverk (Meld. St. 15 (2017–2018) – *Leve hele livet*). Høy gjennomsnittsalder og en del små stillingsstørrelser i eksisterende kompetansebeholdning i Trysil kan i enkelte enheter gi grunnlag for bekymring med tanke på rekruttering. I tillegg vil økt kvalitetsvekst i tjenestene (forventninger og krav), nye arbeidsmetoder og økt kompleksitet gi økt behov for fagpersonell og kompetanse.

Geografi og reiseavstand

Dette er en grunnleggende faktor som har betydning for tjenestenes tilgjengelighet for innbyggerne, hvordan man innretter tjenestetilbudet og tjenestens behov for ressurser. Faktoren påvirkes bl.a. av befolkningens bosettingsmønster og politisk styring (lokal sentralisering/utvikling av kommunesentrum versus levende grender). Med tanke på levering av helse- og omsorgstjenester gir spredt bosetting over et stort geografisk område økte kostnader og økt behov for bemanning. Avstand til spesialisthelsetjenesten påvirker også hvordan man organiserer tjenestene, bl.a. transport.

Utfordringer

Utviklingstrekkene og rammebetingelsene truer sektorens evne til å levere nødvendige og forsvarlige tjenester (som et bærekraftig økosystem/som en organisme).

Utfordring 1 Prioritering

Utviklingstrekkene tilsier at sektoren (og kommunen) fremover vil stå i betydelige prioriteringsutfordringer. Her er NOU 2018:16 *Det viktigste først* helt sentral (det såkalte Blankholmutvalget). Dette handler om å fordele ressurser til noen områder og tiltak fremfor andre. Kommunen har ansvar for et bredt spekter av velferdsoppgaver – og økt ressursbruk i én sektor innebærer mindre i en annen. Kommunen må både prioritere *mellom* og *innen* sektorene. Det er også ulike beslutningsnivåer – faglig, administrativt og politisk. Tiltak i helsetjenesten skal vurderes ut fra tre prioriteringskriterier: Nytte-, ressurs- og alvorlighetskriteriet. I tillegg til disse kriterier (som også gjelder for spesialisthelsetjenesten) anbefaler NOUen at man supplerer med en menneskeforståelse som fanger opp den *fysiske, psykiske og sosiale mestrings*. Sektoren bør tilegne seg kunnskap og erfaring med bruk av disse kriteriene for å sikre best mulige beslutninger for både pasienten, sektoren, kommunen og samfunnet.

Utfordring 2 Økt tjenestebehov

Med bakgrunn i bl.a. vekst i andelen eldre i befolkningen og tilføring av stadig nye oppgaver som kommunen skal løse vil det fremover være flere med behov for kommunale helse- og omsorgstjenester. Framskrivning av befolkningen viser at antallet eldre over 80 år vil øke med 40 % frem til 2040 – og dette er en varig endring i befolkningssammensetningen, ikke bare en «bølge». Sektoren vil også måtte håndtere flere og mere komplekse/sammensatte sykdomstilstander – ved overføring av oppgaver fra spesialisthelsetjenesten og ved flere eldre som lever lenger. I tillegg

kommer forventninger og krav fra innbyggere – og sentrale myndigheter – noe som også vil kunne påvirke tjenestebehovet.

For å redusere/utsette/unngå det økte tjenestebehovet må sektoren ta i bruk et arsenal av virkemidler, så som:

- *Mer forebygging, helsefremming og tidlig innsats* inkl. dagsentre (aktivitet og deltakelse) og frivillighet
- *Mer koordinerte og helhetlige tjenester* – gode pasientforløp, samarbeid, utvikle gode samhandlingsstrukturer
- *Kostnadseffektiv tjenesteyting* – hvor innbyggerne bor hjemme så lenge som mulig (hverdagsmestring), god utnyttelse av tiltakskjeden/omsorgstrappa (inkl. relevante botilbud) og nye arbeidsmetoder (innovasjon, velferdsteknologi mv.)
- *Planlegge helse- og omsorgstjenestene* ut fra kunnskap og analyser om hvilken dimensjonering og hvilket tjenestenivå som gir den beste bærekraften (kapasitet, økonomi mv.)
- *Planlegge for et aldrende samfunn* – arealplanlegging og utvikling av lokalsamfunn med gode bomiljø og infrastruktur som bygger opp under innbyggernes selvstendighet og ressurser
- *Ledelse* – endringsdyktig organisasjon, motiverte medarbeidere, rolleklarhet, kompetansemobilisering, mestringstro, holdninger/etikk, arbeidsmiljø mv.

Utfordring 3 Rekruttering

Sektoren har allerede utfordringer knyttet til rekruttering av helsepersonell, bl.a. sykepleiere og mellomledere. I og med at rekrutteringsutfordringen er nasjonal blir det konkurranse om ressursene. Den demografiske utvikling med færre i yrkesaktiv alder fremover og økt tjenestebehov vil gi sektoren utfordringer med tanke på bemanning. Fremtidig avgang av kompetanse, spesielt fagarbeidere som når pensjonsalder, bidrar ytterligere til utfordringen. Økende kompleksitet og nye arbeidsmetoder fordrer også fagpersonell og kompetanse.

Ansatte er den viktigste ressursen i sektoren – og for å møte de framtidige kompetanse- og personellmessige utfordringene må sektoren være framsynt og proaktiv med tanke på å tiltrekke seg, rekruttere, utvikle, bruke og beholde medarbeidere med rett kompetanse. Kommunen/sektoren bør ha et vidt spekter av virkemidler og en plan (under utarbeidelse, jf. forrige planstrategi) som kan sikre dette.

Utfordring 4 Brukerfokus

Sektoren har gjennom flere år arbeidet i tråd med de politiske signalene om «pasientens helsetjeneste» – etter mottoet «hva er viktig for deg?». Dette er et uttrykk for brukerfokus. Det gjenstår en hel del for å oppnå et integrert helse-, omsorgs- og sosialvesen hvor tjenestemottaker mottar helhetlige og koordinerte tjenester. På flere områder fremstår tjenestene som noe fragmenterte – om det handler om samspillet med spesialisthelsetjenesten, tverrsektorielt eller internt i sektoren. Dette er en utfordring som sektoren må arbeide videre med.

6.3 Digitalisering

Status

Trysil kommune, sammen med samarbeidskommunene Stor-Elvdal, Åmot og Engerdal, har kommet et godt stykke på vei når det gjelder digitalisering. Alle virksomheter og fagområder har tatt i bruk digitale hjelpemidler i en eller annen form og til en viss grad.

Når en ser på alt som virkelig kan digitaliseres står vi fortsatt i startgrova. Innbyggere krever mer digitalisering, ansatte ønsker mer digitalisering og kostnadene tilsier at vi må digitalisere. Rådmennene i SÅTE har derfor utarbeidet en IKT strategi. Målene med denne strategien er å få på plass stabile IKT-tjenester, automatiserte arbeidsprosesser, mer digital saksbehandling, smartere løsninger og utvidet samarbeid. Særlig Robotisk ProsessAutomatisering (RPA) er et aktuelt tema; dette er bruk av programvare med kunstig intelligens (AI) og maskinlæringskapasitet for å håndtere store mengder repetitive oppgaver.

Utviklingstrekk

Trenden, om vi vil eller ikke, er at løsningene skal være tilgjengelige overalt, hele tiden og gjerne på alle typer enheter som folk lett kan ta med seg. Når vi oversetter dette til IKT-språk betyr det at vi må få på plass skyløsninger som kan nås fra mobile enheter via fjerntilgang og som har tilgang til samhandlingsplasser - alt dette med høy sikkerhet.

Noen eksempler er:

- Samhandlingssystem hvor både ansatte på tvers av etatene og innbyggere har et felles digitalt sikkert rom hvor de kan dele (sensitive) opplysninger og informasjon.
- Mobile enheter på flere områder (eks mobilt landbruk, oppmåling felt, mm)
- Saksbehandlingssystem tilpasset byggesaker
- Kommunikasjon utad: tilpasset nettportal med mulighet for direkte kontakt fra innbyggerne med ansatte (Chat), automatiserte svar (ChatBot), og automatisert håndtering søknader (eks søknad om barnehageplass)
- Automatiserte prosesser i forhold til personal og rekruttering (Skybasert full integrert rekrutteringssystem, digital signering av dokumenter m.m.)

Disse eksemplene er bare det som ønskes realisert i løpet av 2020.

Lokale utfordringer

De største utfordringene er 'bevilgninger', 'omstilling' og 'gevinstrealisering'.

Kristiansund kommune har stengt det lokale datasenteret og lagt alle fagsystemer i skyen hvor alt er tilgjengelig for alle hele tiden. Men det begynte med å få bevilgninger til 50 mill. kroner. I praksis betyr det for oss at betydelige økonomiske midler må være tilgjengelige i flere år fremover for å realisere denne strategien.

Omstilling er en annen viktig faktor for å lykkes. Omstilling betyr ikke at vi gjør det samme som før med et nytt digitalt system, men at vi faktisk omorganiserer på tvers av avdelingene og etatene slik at oppgavene gjøres på en ny og mer effektiv måte med nye digitale hjelpemidler. Til slutt må gevinstene tas ut på tvers av avdelingene, ofte i form av små stillingsprosenter, som til sammen kan føre til en lavere lønnskostnad.

Digitale hjelpemidler har kommet for å gå over fra å være et støtteverktøy til å bli en integrert del av virksomheten. Det er spesielt innenfor områder med mange like oppgaver som repeteres at det er enklest å erstatte mennesker med «Digitale medarbeidere». Generelt sett, så kan innføringen av «Digitale medarbeidere» som erstatning for mennesker, også reise etiske spørsmål. Spørsmålet har fram til nå dreid seg mye om hvorfor digitale hjelpemidler skal innføres, men det er viktig å tenke grundig igjennom hvordan den digitale transformasjonen skal innføres. Ved å automatisere manuelle arbeidsprosesser, så vil dette frigjøre ressurser. Hovedhensikten må være å oppnå hensikter med fokus på å redusere kostnader, sårbarhet og samtidig oppnå god nok kvalitet på det som leveres. I dette ligger det store krav til omstilling og endring. Omstilling, endring og omorganisering som en konsekvens av innføring av digitale hjelpemidler, vil stille store krav til utøvelse av lederskap.

7 Trysil kommune som organisasjon

Status

Måten organisasjonen Trysil kommune drives på har direkte påvirkning på hvordan vi utvikler samfunnet, leverer tjenester og møter utfordringene vi står overfor. Alle resultater Trysil kommune oppnår er produkt av vår egen organisering. Organisasjonen er ikke bare et instrument for tjenesteproduksjon. Det er innenfor rammene av organisasjonen at all innovasjon, utvikling, forbedring, kontrollering, og iverksetting skjer.

Kommunestyret vedtok 25.04.2017 ny arbeidsgiverpolitikk for Trysil kommune. Det er arbeidsgiverpolitikken som er styrende for organisasjonens evne til å møte endringer og gi god service, og dermed måloppnåelse for dagens delmål i kommuneplanen. Arbeidsgiverpolitikken bygger på Trysil kommunes visjon og verdigrunnlag og er en felles plattform for politikere, ledere, tillitsvalgte og ansatte. Arbeidsgiverpolitikken legger spesielt vekt på ledelse, arbeid for heltid og kompetanse. Den skal sikre Trysil kommunes tjenester og ressurser i fremtiden. Arbeidet med strategisk kompetanseplan ventes fullført i 2020. Planen blir et svært viktig grunnlagsdokument for å kunne forvalte kompetansen i organisasjonen.

Utviklingstrekk

Det stilles stadig strengere krav til administrative og organisatoriske systemer, rutiner og kontroll. Dette setter stort press på både ledere og medarbeidere. Økt kompleksitet fører med seg et større behov for helhetlig strategisk ledelse enn tidligere. Det kan oppstå et motsetningsforhold mellom strammere styring og mindre autonomi på den ene siden, og forventninger til kreativitet, innovasjon og utvikling i alle ledd av organisasjonen på den andre.

Innovasjon og evne til endring av arbeidsprosesser gjennom ny teknologi vil bli mer og mer viktig. Digitaliseringen forutsetter god fagkompetanse koplet sammen med IKT-ferdigheter/digital kompetanse i mye større grad enn i dag. For mange medarbeidere vil en slik utvikling bety en bredere oppgavesammensetning en man tradisjonelt sett er vant til i de ulike yrkene.

Lokale utfordringer

Trysils geografiske plassering gir sine utfordringer når det kommer til rekruttering. Vi er i større grad avhengige av eksterne faktorer, og dermed god timing, for å tiltrekke oss ønsket kompetanse når vi har behov for den. Dette gjelder spesielt stillinger med særpreg, blant annet lederstillinger. Det blir viktigere enn før å være bevisst på hvor vi har råd til å senke kravene våre når vi rekrutterer, og hvor vi ikke kan gjøre det.

God ledelse er en nødvendighet for å utvikle organisasjonen til det beste for Trysilsamfunnet. Delmålet om ledelse i arbeidsgiverpolitikken kan ses på som en katalysator for de to andre målene, for uten god ledelse vil man ikke kunne jobbe systematisk. Dersom vi oppnår flere av kjennetegnene for god ledelse vil vi oppnå en større organisatorisk evne til å utvikle organisasjonen som helhet. Vi har ikke kommet langt nok i å utvikle våre egne ledere slik arbeidsgiverpolitikken forutsetter.

Organisasjoner drives av kompetanse og de medarbeiderne som besitter den. I 2018 sysselsatte Trysil kommune 760 ansatte fordelt på 614 årsverk, en økning fra 2015 på 12 % årsverk og 8 % ansatte. Veksten vil skyte ytterligere fart hvis vi mener å løse morgendagens oppgaver på samme måte som i dag. KS stipulerer ytterligere 10 % vekst de neste 6 årene. En sterk årsverksvekst er utfordrende både rent økonomisk sett og i et rekrutterings- og kompetanseperspektiv. For å stagnere veksten må oppgavene løses på nye og mindre personellintensive måter. Dette krever ledelse som

tør å prøve og feile, og gjennom dette evner å skape og iverksette nye arbeidsmetoder sammen med ansatte og brukere.

Kommunen har et arbeidskraftpotensial som kan realiseres ved at ansatte i deltidsstillinger øker sin stilling. 46 % av Trysil kommunes ansatte jobber heltid. Tallet har økt fra 41 % i 2014. På landsbasis er tallet 51 %. Gjennomsnittlig samlet stillingsprosent har økt fra 73 % i 2014 til 81 % i 2018.

Gjennomsnittlig samlet stillingsstørrelse for deltidsansatte har økt marginalt, fra 63 % i 2015 til 64 % i 2018. Frivillig deltid er den største utfordringen.

8 Status planer

I dette kapittelet gis en oversikt over status på planstrategi for perioden 2016-2019, og en kort evaluering av målene i kommuneplanens samfunnsdel 2009-2020.

8.1 Status gjeldende planstrategi

Forrige planstrategi gjaldt for perioden 2016-2019, og i oversikten under er det gitt status på de planene man vedtok skulle gjennomføres i planstrategiperioden. Status er pr. 31.12.2019.

PLAN	TYPE	TIDSPUNKT	ANSVAR	STATUS PR DESEMBER 2019
Kommuneplanens samfunnsdel (NY)	Overordnet	2018-2019	RÅD	Arbeidet startes opp vinter 2020.
Strategisk kompetanseplan (NY)	Temaplan	2018-2019	RÅD	Igangsatt.
Strategisk kommunikasjonsplan (NY)	Temaplan	2018-2019	RÅD	Ikke igrangsatt.
Plan for integrering (NY)	Temaplan	2017	HOS	Ferdig , vedtatt vår 2019.
Plan for legeressursene (NY)	Temaplan	2016-2017	HOS	Igangsatt. Strategiplan til politisk behandling våren 2020.
Plan for gode pasientforløp (NY)	Temaplan	2017	HOS	Ferdig , vedtatt vår 2019.
Plan for rehabilitering (NY)	Temaplan	2018	HOS	Ferdig , vedtatt sommer 2019.
Trysil kommunes oppvekstmodell (REV)	Temaplan	2017	OK/HOS	Ferdig , vedtatt ultimo 2017.
Kulturminneplan (NY)	Temaplan	2018	OK	Ferdig fra administrasjon. Venter på politisk behandling.
Handlingsplan for boliger (NY)	Temaplan	2017-2018	HOS/FT	Igangsatt. Boligkontor vedtatt høsten 2019. Videre arbeid overføres til ny planstrategi.
Strategi for fritidsbebyggelse (NY)	Temaplan	2017-2018	FT	Det er ikke utarbeidet et eget strategidokument. Strategiene legges inn i samfunnsdelen av kommuneplan og blir førende for fritidsbebyggelse i kommuneplanens arealdel.

Områdeplan for Trysil sentrum (NY)	Reguleringsplan	2017-2018	FT	Igangsatt. Planprogram vedtatt høsten 2017. Blir lagt fram for 1.gangs behandling første halvdel 2020.
Rundkjøring Vestbyvegen/fv.26 (NY)	Reguleringsplan	2019	FT	Det overordnede trafikkbildet, både ifht FV 26 og sentrum, blir lagt inn i områdeplanen for Trysil sentrum. Trafikktiltaket blir underlagt detaljregulering, slik at utbygging kan skje i takt med rekkefølgekravet i kommuneplanens arealdel.
Gang- og sykkelveg Trysilelva Camping – Øråneset (NY)	Reguleringsplan	2017	FT	Tiltaket er lagt inn for planlegging i NTP. Tiltaket avventes slik at det kan bygges i regi av Statens Vegvesen.
Kartlegging og verdsetting av friluftsområder (NY)	Temaplan	2016-2017	FT	Ferdig. Vedtatt desember 2018.
Strategier for hjorteviltforvaltning (NY)	Temaplan	2017	FT	Ikke igrangsatt. Planlegges utført første halvår 2020.
Energi- og klimaplan (REV)	Temaplan	2017	FT	Igangsatt. Planarbeidet er i slutfasen på det administrative arbeidet. Legges fram for 1.gangs politisk behandling i første kvartal 2020.

8.2 Evaluering av delmål i kommuneplanens samfunnsdel 2009-2020

Gjeldende samfunnsdel av kommuneplanen ble vedtatt 16.6.2009 (het den gang kommuneplan, langsiktig del), og har tidsperspektivet 2009-2020. I det følgende gjengis målene som ble fastsatt der, og en kort evaluering av status på hvert enkelt delmål. Målene gjengis med den nummerering de har i planen.

5.1 Kommuneøkonomi og befolkningsutvikling

Delmål 1

Trysil kommune skal etablere en økonomi som sikrer handlingsfrihet og at de økonomiske verdiene som er opparbeidet brukes i et langsiktig perspektiv.

Trysil kommune har de siste årene hatt store avvik fra det vedtatte budsjett. Som det ble presentert på side 19, ble avvikene mellom 13-19 millioner kroner fra det opprinnelige vedtatte budsjett. Kostnadsøkninger fra 2016-2019 har vært langt større enn inntektsøkninger og det resulterer i en usunn balanse som ikke ivaretar delmål 1 for økonomi. Budsjettet for 2019 ble vedtatt med en del usikre tiltak og de har ikke blitt realisert som forutsatt. Det er tydelig at kommunen må kutte kostnader for å skape overskudd og sunn balanse.

Delmål 2

Trysil kommune skal bidra til å snu den negative befolkningsutviklingen og øke folketallet.

Folketallsutviklingen har vært positiv etter 2015. Det har vært jobbet med flere ulike tiltak som på ulike måter, og sammen med den positive utviklingen i reiselivet, kan ha betydning for tilflytting og folketallsvekst. Det er gjennomført flere tilflyttingsprosjekter der fokuset var å tilrettelegge og markedsføre Trysils kvaliteter som bo-, oppvekst og arbeidssted gjennom bevisst, felles og koordinert informasjonsstrategi. Det er gjennomført et omdømmeprojekt.

Kommunen har hatt et tettere samarbeid med reiseliv for å rekruttere flere sesongarbeidere til å bosette seg i Trysil (eget delprosjekt i det siste tilflyttingsprosjektet, etablert sesongarbeiderrådet, deltatt aktivt i å tilrettelegge for kontakt med og aktiviteter for sesongarbeiderne).

I kommuneplanens arealdel, vedtatt i 2014, ble det lagt ut nye og attraktive områder for fritidsboliger. De siste årene har hatt høy byggeaktivitet. Dette har gitt muligheter for sysselsetting til flere og indirekte påvirket en positiv folketallsutvikling.

Det er åpnet for dispensasjoner, slik at folk kan bo på hytta gitt visse kriterier. Dispensasjonsgebyret er satt til kr 0. Landbruksfondet har også vært et viktig virkemiddel for å sikre bosetting.

5.2 Innbygda

Delmål 1

Innbygda sentrum skal videreutvikles og styrkes som kommunesenter gjennom å være sentrum for dagligvare- og detaljhandel, offentlige servicefunksjoner, kultur og som bosted for både fastboende og tilreisende. Det skal ikke etableres kjøpesentra utenfor "indre sone".

I kommuneplanens arealdel 2014-2015 er det fastslått at etablering av nytt eller utvidelse av eksisterende kjøpesenter over 2000 m² kun tillates i Trysil sentrum. Det skal ikke åpnes for dagligvarehandel på Mosanden, men ha hovedvekt på plasskrevende varer. På Trysilfjell turistsenter og ved høyfjellssenteret i Fageråsen er det åpnet for en viss detaljhandel av varegrupper som naturlig hører til området funksjon, som dagligvare og fritids- og sportsutstyr.

Gjennom ny Områdeplan for Innbygda vil det bli definert og avgrenset en indre sone for forretning og detaljhandel, og arealer for konsentrert boligbebyggelse i sentrum vil bli definert.

Det planlegges kapasitetsforbedrende tiltak gjennom ny Områdeplan som vil bedre trafikkflyten mellom turistområdene i Trysilfjellet og sentrum, og i og gjennom sentrum.

Trysil kommune har ervervet privat areal og sammen med egne regulerte arealer er det avsatt midler til og startet opparbeiding av sentrumsnære boligarealer for både eneboliger og leilighetsbygg.

5.3 Grendene

Delmål 1

Hovedlinjene i bosettingsmønsteret med utgangspunkt i grendesentraene Jordet, Nybergsund, Plassen, Østby, Ljørdalen, Tørberget og Søre Osen skal opprettholdes.

Det er ikke utarbeidet reguleringsplaner for alle grendene, men i kommuneplanens arealdel er det lagt inn flere LNF b-områder for spredt boligbebyggelse i tilknytning til grendene. Her kan det innenfor en fastsatt ramme gis tillatelse til oppføring av bolig uten dispensasjon. Videre er det i kommuneplanen gitt retningslinjer for etablering av nye boliger i LNF-områder. Det er åpnet opp for stort mangfold av hyttebygging i ulike deler av kommunen. Flere hytteområder er lokalisert i tilknytning til grendene. Det er bygd få boliger i grendene i perioden. Søknader om boligbygging

utenfor tettbygd og regulerte har i alle hovedsak blitt godkjent. Pr. i dag er det til sammen 1600 ubebygde tomter i kommunen, mer enn 50% av disse er utenfor Trysilfjellet.

Det er igangsatt en evaluering av grendeutvalgenes rolle og funksjon. Pga. av dårlig respons må dette tas opp igjen og i en annen form.

De siste årene har bevilgningene til det kommunale vegnettet økt. Dette har gitt rom for oppgradering av veger. Kollektivtilbudet mellom sentrum og grendene ivaretas hovedsakelig av skolebussen. Dette innebærer et begrenset tilbud i og med at det opphører i skoleferiene. Fra grendene uttrykkes det ønske om et bedret tilbud. Tall fra Innlandstrafikk viser at det pr i dag ikke er trafikkgrunnlag for å øke tilbudet. Kollektivtilbudet mellom Nybergsund, sentrum og Trysilfjellet har blitt bedre vinterstid som følge bedret skibuss tilbud.

5.4 Oppvekst

Delmål 1

Trysil kommune skal sammen med foreldre/foresatte og lokalsamfunn legge til rette slik at barn og unge får gode oppvekstvilkår.

Gjennom arbeidet med *Onga i Trysil* og oppfølgingen av denne har vi fått en plattform for oppvekstområdet som samler alle fra 0 – 16 år.

Delmål 2

Trysil kommune skal ha en framtidsrettet grunnskole med fokus på et godt læringsmiljø.

Trysil kommune har utfordringer på å skape et læringsmiljø der vi skaper gode læringsarenaer. Resultatene på nasjonale prøver er under landsgjennomsnittet og vi er ujevne på oppnådde grunnskolepoeng etter 10. trinn. Den nye læreplanen Fagfornyelsen kan bli et godt redskap for å skape et mer spennende og variert læringsmiljø – med gode relasjoner mellom lærer og elev.

5.5 Kompetanse

Delmål 1

Trysil kommune skal bidra til å heve kompetansenivået i befolkningen og det lokale næringslivet.

Campus Trysil er etablert og her tilbys utdanning på høgskole- og universitetsnivå, i tillegg til lokalt tilrettelagte kurs. Målgrupper er lokalt næringsliv, lokalbefolkning og sesongarbeidere. Gjennom medlemskap i studiesenteret.no kan 60 ulike studier tilbys. Gjennom ulike prosjekt er det innledet samarbeid med høgskoler og universitet og forskningsmiljøer (SITE-prosjektene og BIOTOUR).

Det er utviklet et tettere samarbeid mellom skole, næringsliv og næringsavdelingen i forbindelse med entreprenørskap.

Det er innført læreplassgaranti og etablert rekrutteringsforum.

Mulighetene for å opprette en kompetansesenter for etablerer og næringsdrivende er utredet, men realisering har strandet pga finansiering.

5.6 Helse og omsorg

Delmål 1

Trysil kommune skal utvikle tilbud som ivaretar hele mennesket og gir muligheter for livskvalitet og utvikling på grunnlag av den enkeltes forutsetninger.

Dette overordnede delmål angir i Langsiktig plan fra 2009 7 «tiltak» for sektoren. Noen av disse kan leses som delmålsettinger mens andre er mer konkrete. Hovedutvalget for Helse og Omsorg har tidligere diskutert (allerede i 2014 og 2015) hvor vi står i forhold til disse «tiltakene» og uttrykt en viss tilfredshet ved at de den gang allerede var er i ferd med å virkeliggjøres. Samtidig er man klar over at de siste 4-5 årene har brakt ytterligere store endringer i føringer og kontekster, og at kommende planer må ta disse opp i seg og aktualisere «tiltakene» og kanskje foreslå nye. Det er jo nettopp det planstrategiens føringer har lagt opp til, og som revideringen av samfunnsdelen må adressere. For referansens skyld hitsetter vi disse 7 «tiltakene» uten annen kommentar enn at vi langt på vei har fullført disse «tiltakene» slik som det er konkretisert i en viss detalj i tidligere års handlingsdeler.

- A) Etablere robuste fagenheter og bedre utnyttelsen av spesialist- kompetansen
- B) Etablere en omsorgsmodell som ivaretar innbyggernes ulike behov med et fleksibelt bo- og tjenestetilbud
- C) Videreutvikle og øke innsatsen på rehabilitering og fysioterapi
- D) Videreutvikle lavterskeltilbud for barn og unge både innen helse, omsorg og utdanning.
- E) Stimulere til fysisk aktivitet som forebyggende folkehelsearbeid
- F) Bidra til å utvikle legesenteret med flere spesialistfunksjoner, jfr. modellen med distrikts medisinske sentra
- G) Lage retningslinjer for håndtering av vold i nære relasjoner.

5.7 Kultur

Delmål 1

Trysil kommune skal være en aktiv kulturaktør og en aktiv samarbeidspartner og tilrettelegger for det frivillige og profesjonelle kulturlivet.

En kommune har en svært viktig oppgave i å arbeide sammen med det frivillige og det profesjonelle kulturlivet. Vi har mange kulturarenaer – Bjønnsstuggua, Trysil Bygdetun, Gammelskula, kulturhuset Hagelund og biblioteket der vi har mange aktiviteter sammen med andre eller at andre aktører buker våre kulturbygg. Sommeraktivitetene på Bjønnsstuggua og Skjæraasendagene som et bredt kulturprogram er to gode eksempler på dette.

5.8 Næring

Delmål 1

Trysil kommune skal bidra til å utvikle et konkurransedyktig næringsliv som bygger opp under Trysil som bærekraftig helårig reiselivsdestinasjon.

Delmål 2

Trysil kommune skal gi næringslivet forutsigbare rammevilkår for å sikre vekst og utvikling.

Reiselivsstrategien 2012-2020 og næringsplanen 2015-2020 angir mål, tiltak og avklarer ansvar og roller og bygger opp under målene som er beskrevet ovenfor. Det er i tillegg avsatt virkemidler som landbruksfond og ekstra påfyll på kraftfondet til tre, industri, bygg og anlegg. Næringsavdelingen er styrket og det er avsatt midler til ekstra satsing på entreprenørskap, samarbeid skole næringsliv og

tilskudd til nye lærefag og lærebedrifter. Midler fra nærings- og kraftfondet er brukt for å iverksette tiltak som bygger opp under Trysil som en bærekraftig helårig destinasjon.

Trysil var en av hovedaktørene bak pilotprosjektet Helårsturisme. Nye barmarkstibud er utviklet, deriblant en vellykket sykkelsatsing. Trysil kommune har bidratt med vesentlige midler (5,3 mill) til denne satsingen.

Det er igangsatt flere lokalmatprosjekt der målet har vært økt verdiskaping og sysselsetting. Gjennom dette har det vært samarbeid mellom landbruk og reiseliv. De øvrige punktene knytta til landbruk omtaler landbruksavdelingen.

Næringslivet, kommunen og Trysil videregående skole har etablert et samarbeid og arrangerer hver høst ei yrkesmesse.

Det er etablert samhandlingsarena med hytteeierforeningene. De møter kommunen 2 ganger i året, men har i liten grad vært trukket inn i utviklingsarbeidet i kommunen.

Via øremerka midler til produksjonsbedriftene, kompetansehevende tiltak og etablering av næringsforum er det satt fokus på denne bransjen. Antall arbeidsplasser har også økt.

Det er brukt midler til å støtte utarbeidelse av en handelsstrategi og utredninger knyttet til handels- og sentrumsutvikling.

Har i liten grad lyktes med å etablere ny næringsvirksomhet gjennom økt bruk av lokale bioenergiressurser.

5.9 Samferdsel, kommunikasjon og teknisk infrastruktur

Delmål 1

Utvikle en effektiv, trygg og miljøvennlig infrastruktur som sikrer næringslivets og befolkningens behov for transport og kommunikasjon.

Framtidige veg- og trafikkkløsnings i Innbygda sentrum er en viktig del av arbeidet med Områdeplan for Innbygda – Trysil sentrum. Økte bevilgninger til det kommunale vegnettet har bidratt til heve standarden på noen veger. Det har også vært aktiv påvirkning i fht RV 25 og også gjennomført i Elverum.

5.10 Miljø- og ressursforvaltning

Delmål 1

Trysil kommune skal bidra til en bærekraftig utvikling som sikrer kommunens verdier og ressurser for framtidige generasjoner

Vassdragsvise forvaltningsplaner og tiltaksanalyser er utarbeidet gjennom Vannregionene som dekker våre vassdrag.

Det er gjennomført en første generasjons kartlegging av naturtyper i kommunen, og som ligger tilgjengelig i offentlige databaser. Det foreligger også en del spredt informasjon om truede og sårbare arter i Trysil i offentlige registre, men her er det en del kunnskapshull og dataene er lite systematisk tilgjengeliggjort.

Det er utarbeidet en forvaltningsplan for vassdrag. Separate avløpsanlegg gjennomgås som en del av et eget prosjekt. Hensikten er å redusere og forebygge forurensning. Kommunen har gjennomført et eget opplegg på energiøkonomisering i kommunale bygg. Det er innkjøpt biler som går på el og også hybridbiler.

5.11 Langsiktig arealpolitikk

Delmål 1

Bidra til en langsiktig forvaltning av arealer som er viktige for jordbruksproduksjon, rekreasjon, kommersiell aktivitetsutvikling, biologisk mangfold, samt sikre arealer som har en egenverdi i form av villmarkspreget eller mangel på større inngrep, eller som har viktige kulturlandskapsverdier og beitemuligheter.

Det er i kommuneplanens arealdel 2014-2025 forsøkt lagt til grunn de overordnede prinsippene for langsiktig arealforvaltning. I de fleste tilfeller er dette videreført gjennom vedtatte reguleringsplaner. Bl.a. er nye hytteområder i hovedsak lagt inntil eksisterende hytteområder med opparbeidet infrastruktur og tilrettelegging. Det ble utarbeidet et forslag til grønnstrukturplan for Trysilfjellet i prosessen med kommuneplanens arealdel. Denne ble ikke formelt vedtatt som del av planen.

Delmål 2

Legge til rette arealer for bebyggelse (boliger, fritidsbebyggelse, sentrumsformål, forretninger, næringsbebyggelse mv), aktivitetsområder, samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur, og grønnstruktur.

En langsiktig strategi for framtidig fritidsbebyggelse er forutsatt skal bli utarbeidet som en del av og inngå i kommuneplanens samfunnsdel. Denne strategien vil da bli førende for revisjon av arealdelen. Det er i kommuneplanens arealdel avsatt noen nye næringsarealer øst og sør på Mosanden.

5.12 Samfunnsikkerhet og beredskap

Delmål 1

Trysil kommune skal gjennom planlegging bidra til å forebygge uønskede situasjoner i form av katastrofer og ulykker. Dette for å trygge innbyggerne, besøkende, miljøet og verdier.

Delmål 2

Trysil kommune skal gjennom planlegging og handling dempe konsekvensene av oppståtte uønskede hendelser.

Trysil kommune har i planperioden gjennom rutinemessig arbeid gjort vurderinger knyttet til ROS i planarbeid og tilhørende dokumenter og på den måten bidratt til å forebygget uønskede hendelser. Imidlertid har en ikke en samlet oversikt over status ved den enkelte fagavdeling over mangler/utfordringer og gjennomførte tiltak etter hovedrevisjonen av helhetlig ROS utført sensommeren 2015. Det er av samme grunn heller ikke etablert en god rutine på samlet rapportering til politisk nivå over hvilke faglige utfordringer en har per i dag. Disse har i stedet kommet fragmentert i sammenheng med enkeltsaker/-hendelser og investeringsbehov synliggjort i budsjettarbeidet.

5.13 Kommunen som arbeidsgiver.

Delmål 1

Trysil kommune skal utvikle kommuneorganisasjonens evne til å møte endringer og gi god service.

Trysil kommune vedtok i 2017 ny arbeidsgiverpolitikk.